

KÖZLEMÉNYEK

Gregoriánczi Pál kéziratos törvénygyűjteménye a XVI. század közepéről. A XVI. századi törvénytartalmú kéziratok egymáshoz való viszonyának vizsgálata szempontjából a részletesen most először ismertetésre kerülő Gregoriánczi-féle kézirat talán a legjelentősebb.

A szakirodalomban elsőként a két Kovachich tett róla említést, noha kéziratunkat sohasem látták. Létezéséről az idősebb Kovachich¹ három kézirat: a Nádasdy-, Istvánffy-Széchenyi- és az ún. Esterházy-féle kisebb kódexek,² valamint Bél Mátyás munkája,³ fia pedig két kézirat: Batthyány József bíbornok kódexe⁴ és szintén az ún. Esterházy-féle kisebb,⁵ valamint Murr egyik műve⁶ révén szerzett tudomást. Ez utóbbi munka alapján az ifjabb Kovachich joggal feltételezte, hogy ezt a Gregoriánczi eredeti kézírásával készült kódexet Nürnbergben őrzik a régi Bibliotheca Ebneriana-ban a „codices papyracei in folio” közt.⁷ Mivel Murr azon munkáját, amelyben kódexünk — ugyan teljesnek nem mondható — leírása található,⁸ nem ismerte, így tartalmára vonatkozóan — a fent említett kéziratokban Gregoriánczi névvel összekapcsoltakon kívül — semmiféle utalást sem adhatott. Mindössze sajnálkozott külföldre kerülésén, és kifejezte azt a gyanúját, hogy ez az a Gregoriánczi-kézirat, amelynek számos

¹ KOVACHICH, Martinus Georgius: *Scriptores Rerum Hungaricarum minores. I.* Budae 1798. XXV-XXXI. — Gregoriánczi nevét és kéziratát csak a nevéhez kapcsolt három kis krónika kapcsán említi, amelyekről a későbbiekben szólunk.

² A Nádasdy- és Istvánffy-Széchenyi-féle kéziratokról az alábbiakban esik szó; a Kovachich József Miklós által látott és leírt, 1580 körüli ún. Esterházy-félét (KOVACHICH, Josephus Nicolaus: *Notitiae praeliminaries ad Syllogem decretorum comitialium.* Pesthini 1820. 352-354.) viszont nem sikerült megtalálnunk.

³ BELIUS, Matthias: *Adparatus ad historiam Hungariae. II.* Posonü 1746. 85-112. Munkája alapján bizonyíthatóan nem kódexünk, sőt egyetlen általunk ismert, Gregoriánczi krónikáját tartalmazó XVI. századi kézirat sem, hanem azok valamelyikének egy későbbi másolata szolgált.

⁴ A „Collectio historica rerum Hungaricarum utpote epistolarum Regum Legatio-juramentorum etc. de annis 1515-1527.” című kéziratban Zápolyai János 1526. évi törvénye után a következő megjegyzés olvasható: „Codex MS. Decretorum. Servuntur quaedam notabilia et scitu jucunda ex libro Decretorum Regni Hungariae Reverendissimi Domini Episcopi Jauriensis Pauli de Gregoriancz etc. collecta et primum quidem de Serenissimo Rege Matthia et Nicolao Banffy.” (KOVACHICH, J. N.: 2. jégyz. i. m. 348-349.) — Sajnos e kéziratra sem sikerült rábukkannunk.

⁵ Kovachich ezirint — aki nyilvánvalóan tévedésből a kéziratot Esterházy-féle nagyobbként említi (uo. 338.) — tartalmazza Gregoriánczi egyik kis krónikáját, az Istvánffy Miklós által görög szóval Mnemosynon-nak nevezett anyagot és a hozzá készített függelékét. (Uo. 353.)

⁶ MURR, Christoph Gottlieb: *Beschreibung der vornehmsten Merkwürdigkeiten in des Reichs fr. Stadt Nürnberg u. auf hohes Schule zu Altdorf mit Kupfern.* Nürnberg 1778. 439. 68. tételszám. Ez utóbbi szám azonos a kézirat nürnbergi jelzetével.

⁷ KOVACHICH, J. N.: uo. 338.

⁸ MURR, Christophorus Theophilus: *Memorabilia Bibliothecarum publicarum Norimbergensium et universitatis Altdorfinae.* Norimbergae II. 1788. 69., 204., 334.

másolata van. Feltételezte, hogy e kódex alapján talán Mossóczy buzgalmát is érdemének megfelelően lehetne értékelni.⁹ Amikor 1924-ben gr. Apponyi Sándor sok unikumot tartalmazó könyvtára anyagát az Országos Széchényi Könyvtárnak ajándékozta, s ez, halála után, 1925-ben, annak birtokába került, Végh Gyula megbízást kapott az adomány átvételére, melynek becses darabjairól tanulmányt is írt.¹⁰ E munkában röviden megemlékezik „Tomus Decretorum Regum Hungariae a Paulo de Gregorianez, Episcopo Zagradiensi et Jauriensi collectus” cím alatt¹¹ kéziratunkról is. A tanulmányból egyebek mellett az is kiderült, hogy kódexünk e nürnbergi könyvtárból került gr. Apponyi Sándor dédapja, gr. Apponyi Antal birtokába — még 1817 előtt, hiszen a dédapa halálakor, 1817-ben, már az Apponyiak hűgyészi kastélyában volt¹² —, s onnan az ismertetett módon az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába.¹³ Bartoniek Emma 1975-ben kézirat gyanánt megjelent postumus munkájában¹⁴ szintén említést tett e kódexről, amelyet Fol. Lat. 4126. jelzettel ő maga is látott, forgatott; azonban róla részletes leírást nem adott. Gregoriáneci Pál pécsi, zágrábi, majd győri püspök, közvetlenül halála (1565) előtt deiznágt kalocsai érsek, a Quadripartitum szerkesztő bizottságának tagja, csak mint történetíró érdekelte, és így kódexünk azon tételeit elemezte,¹⁵ amelyek összekapcsolhatók a tudós püspök történetírói működésével.¹⁶ Sajnos kéziratunk jelenleg fent említett lelőhelyén nem található, hollétéről nem sikerült információt szereznünk. Szerencsére azonban 1967-ben filmet készítettek róla,¹⁷ és így módunkban állt anyagát tanulmányozni; Apponyi Sándor, Végh Gyula leírása pedig lehetőséget adott arra, hogy a film alapján meg nem állapítható jellemzőiről (mérete, kötése, anyaga) is képet kapjunk.

Kéziratunk címmel feltehetően nem rendelkezik.¹⁸ 305 × 215 mm méretű, 562 fólióoldalt tartalmazó¹⁹ papírkódex. Egykorú, kézzel aranyozott és vaknyomású ízléses keretdíszítéssel ékesített, lágy, barna, bőrkötése szúrágástól erősen rongált állapotú, és e rongálás még az első és utolsó oldalakon a film alapján is észrevehető.²⁰ Kézzel írott és nyilvántalóan későbbi nyomtatott fóliószámozása van. A kézírásos számozás az első két lapot számozatlanul hagyván, a dekrétumok tartalomjegyzékét, Adam Schroter versét, a Gregoriáneci címerleírását tartalmazó, valamint az ezt követő három jogi vonatkozású nota-t számozván,²¹ az „Origo gentis Vngaricae” rubrumú tétellel ismét előlről, 1. sorszámmal kezdi a számozást, és ez utóbbi megy végig az egész kéziratban az 538. fólióoldalig. A kézírásokat illetően pedig a

⁹ KOVACHICH, J. N.: uo.

¹⁰ VÉGH Gyula: *Rariora et curiosa gr. Apponyi Sándor gyűjteményéből*. Bp. 1925. 14.

¹¹ Ez a cím azonos a Murr által megjelölttel. (MURR, Ch. T.: 8. jegyz. i. m. 69.)

¹² A kézirathoz kötött 1500 körüli nyomtatvány kapcsán: APPONYI, Alexander: *Hungarica. Ungarn Betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. III*. München 1925. 1569. sz.

¹³ A kéziratot a Kézirattári növedéki naplóba 1930-ban 4. sorszámmal jegyezték be. Korábbi jelzete: App. MS. I.

¹⁴ BARTONIEK Emma: *Fejezetek a XVI—XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. Kézirat gyanánt. Bp. 1975.

¹⁵ Két rövid krónika a Magyarországon uralkodó királyokról, és az 1556. évi állapotok szerint a magyar egyházi és világi tisztségviselők felsorolása.

¹⁶ BARTONIEK E.: uo. 128—132.

¹⁷ A film jelzete: FM 1/1686.

¹⁸ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának növedéki naplójában, valamint katalóguscéduláin is — melyeknek készítői kéziratunkat feltehetően látták —, csak a kódex rövid tartalmi leírása található a következő módon: „Gregoriáneci Pál, Breviarium Rerum Hungaricarum (1—22. levél) (= Bel, Adparatus II. 85—112.) — Tabula decretorum regum Hungariae (I—XXI. levél) — Adami Schroterj De Sturno Episcopi Jauriensi 1558. (De Paulo Gregorianez — XXII. levél) — Nota de P. Gregorianez (XXII—XXIII. levél) — Decreta Regum Hungariae (21—538. levél)”

¹⁹ Az első oldalon, a háromsoros, possessortól származó bejegyzés után található nyomtatott „562” szám feltehetően szintén a terjedelemre utal.

²⁰ Vö. a jelzett katalóguscédulákon talált adatokat és APPONYI, A.: *i. m.*; VÉGH Gy.: *i. m.*

²¹ Megjegyeznénk, hogy noha a dekrétumok tartalomjegyzéke az 1^r—23^r oldalakra terjed, az említett vers mégis a 22^r számozást kapta, és így Gregoriáneci „Origo gentis Vngaricae” rubrumú kis krónikájáig ez, az első kézírásos számozás is a 23^r oldallal zárul.

feltehetően possessorra utaló bejegyzéseket nem számítva is, több kéz nyomát fedezhetjük fel lapjain.²² Noha kéziratunkat Gregoriáncai Pál eredeti kézírásával írt kódexének nevezik,²³ és ezt alátámasztani látszik, hogy benne Gregoriáncai első személyben szólal meg,²⁴ mégis Mátyás 1471. évi dekrétumát leszámítva (555^f–558^r),²⁵ a gyűjtemény nem az ő kezével íródott, jóllehet számára, megrendelésére készülhetett. Feltételezésünket alátámasztják az Országos Levéltár által őrzött, Gregoriáncai Pálnak a Nádasdy-család tagjaihoz: Nádasdy Tamáshoz, Nádasdy Tamásnéhoz, Nádasdy Ferenchez; valamint Sennyey Ferenchez, Zaberdinus Boldizsárhoz intézett levelei,²⁶ melyek közül legnagyobb számban (117 db) a Nádasdy Tamáshoz címzettek vannak. Az említett leveleket természetesen nem minden esetben saját kezével írta, magas méltóságú, elfoglalt ember lévén, viszont aláírása és a nem általa írottakhoz is gyakran fűzött egy-két vagy több mondatos ún. utóírata alapján azonosítani lehet a kizárólag általa írt

²² Az I. kéz az elejétől a nyomtatott számozású 362^v oldallal bezáróan (a későbbiekben csak e számozás alapján hivatkozunk az oldalszámokra) — a 3^f-tól a 8^f középig terjedő III. kéz által írt oldalakat kivéve — folyamatosan írta kéziratunkat. A 363^f–503^f oldalakon, az 1557. évi pozsonyi artikulussal bezáróan, két másik (II. és III.) kézzel felváltva jelenik meg, és noha a nota-k írójának kezeként mindvégig jelen van, tulajdonképpen csak az 1552. évi pozsonyi (447^f–456^f), 1553. évi soproni (457^f–466^f), az 1556. évi pozsonyi artikulusok (479^f–490^f), az ez utóbbit követő, 1556. évi állapotok szerinti magyar egyházi és világi hivatalviselők felsorolása (490^f–495^f), az 1557. évi pozsonyi cikkek (496^f–503^f), valamint a kézirat legvégén levő „Privilegium Siculorum et antiquae illorum consuetudines” (560^f–562^f) és a hátsó bekötőtábla belső oldalához kötött „De Gallo cum Thur . . . (az utolsó két betű nem vehető ki pontosan) confederato” rubrumú tételek kezeként találkozunk vele.

A II., az előzőhöz meglehetősen hasonló, kézírással készültek az 1542. évi (363^f–372^f) és az 1543. évi (381^f–388^f) beszercebányai, az 1546. évi (397^f–408^f) és az 1548. évi (421^f–432^f), valamint az 1555. évi (473^f–478^f) pozsonyi cikkek.

Az előzőktől jól megkülönböztethető III. kéz viszont a dekrétumok tartalomjegyzékének első oldalain (3^f–8^f) kívül az 1542. évi pozsonyi (373^f–380^f), az 1545. évi (389^f–396^f) és az 1547. évi (409^f–420^f) nagyszombati, az 1550. évi (433^f–446^f) és az 1554. évi (467^f–472^f) pozsonyi artikulusokat írta.

Az 1559. évi (504^f–516^f) és az 1563. évi (517^f–535^f) pozsonyi cikkeket író (IV. és V.) kéz írása a kódex többi része írásától eltér, feltehetően a törzssanyag elkészülte után toldódtak kéziratunkhoz. Hasonló lehetett a helyzet az 1563. évi artikulusok után 18 üres lappal következő 1471. évi dekrétummal (555^f–558^r) is, mely írójának kezével még kiegészítések, korrigálások, megjegyzések, illetve részen az annalsztikus bejegyzések írójaként szintén sok helyen találkozunk kéziratunkban.

²³ Erre utaló possessor-bejegyzés található az első oldalon, melynek apró betűs, elmosódott szövegéből biztonsággal a következő olvasható ki: „Auctor huius operis est Pauly de Gregoryancz Episcopi . . .” (így!), majd feltehetően utalás történik a természetesen kézírásos számozás szerinti 467. oldalra, melyből a „pag. 467” világosan látszik, és ahol Gregoriáncai Pálról, mint zágrábi és győri püspökről történik említés az általa írt, Magyarország főurainak és főpapjainak felsorolását tartalmazó kis krónikájában két helyen is, a következő szövegekkel: A zágrábi püspökségnél: „. . . Paulus de Gregoriancz, qui haec conscribi curavit . . .” (!). A győri püspökségnél: „Jauriensis Episcopatus, in manibus erat eius de quo supra dictum est, Pauli de Gregoriancz Episcopi, huius compilationis Auctoris.” Majd a lapszélén az 1. oldalon levő glossza írójának írásával: „Et post tabulam Decretorum, fol. 22.” és ugyanott a neve mellett: „Auctor huius operis”. Az említett 22. fólió viszont Gregoriáncai címermararáról szóló Adam Schroter versre, és az azt követő címerleírásra utal. Feltehetően az ismertettek alapították kéziratunk forgatói, hogy saját kezű kódexéről van szó (vö. MURR, Ch.: 6. jegyz. és 8. jegyz. i. m.; és Murr egy-egy műve nyomán KOVACHICH, J. N.: 2. jegyz. i. m. 338. és VÖGH Gy.: 10. jegyz. i. m.), de Bartoniek Emma sem zárta ki ezt a tényt (vö. BARTONIEK E.: 14. jegyz. i. m. 129.).

²⁴ A nyomtatott 24^a oldalon Adam Schroter versét követő, rá utaló címerleírás első mondatában: „Insignia sive Arma familiae meae, nobilium videlicet de Gregoriancz ab antiquo sunt haec; . . .”. Az egyes szám első személyt már Bartoniek Emma is észrevette. (Vö. BARTONIEK E.: uo.)

²⁵ Gregoriáncai Pál 1558. február 26-án Bécsben kelt levelében említést tett Mátyás király okleveléről is, amelyet átíratott és az első audiencián is fog mutatni öfölségének. Nem lehetetlen, hogy ezen az 1471. évi dekrétum értendő, melyet fontosnak tartván utólag beírhatott saját kezével kéziratunk végére is. (OL, Nádasdy-missiles, E 185. 12. cs. Gregoriáncai Pál levele Nádasdy Tamáshoz, 110.)

²⁶ OL, Nádasdy-missiles, E 185. 12. cs. Gregoriáncai Pál levelei.

leveleket²⁷ és azok kézírását kódexünk anyagának írásáéval. Szerencsénkre a levelek között találoztunk 11 db olyan epistolával is, melyek írása azonos a gyűjteményünk zömét író, I. kéz írásával,²⁸ sőt a III. kéz írását is fellelhetjük a levelek között.²⁹ Így valószínűnek látszik, hogy kódexünk scriptorai Gregoriáncai deákjai közül kerülhettek ki. Tehát nem tévedtek nagyot azok, akik e kéziratot Gregoriáncai Pál eredeti kézírásával írt kódexének nevezték, még akkor sem, ha az lényegében nem az ő kezével íródott.

A datálást illetően Bartoniek Emma az 1556-os év mellett tört lándzsát,³⁰ és véleményét a kézirat 33^a oldala alján olvasható szövegre: „Ferdinandus (I.) . . . adhuc regnat in summa expectatione liberacionis regni Vngariae. 1556.”, valamint a 490^a–495^a oldalakon az 1556. évi állapotoknak megfelelően felsorolt hivatalok és püspökségek viselőinek neveire alapozza.³¹ Noha az 1556-os datálásnak némiképpen ellentmond, hogy az említett felsorolás után, ugyanazzal a kézzel íródott az 1557. évi dekrétum is, és hogy az 1558-as évszám is fellelhető Johannes Heberus verse után a 478^a oldalon szintén ugyanazzal a kézzel,³² hogy véleményünk mégis hasonló Bartoniekéhez, azt a következőkkel indokoljuk.

Abból kell kiindulni, hogy kéziratunk Gregoriáncai Pál zágrábi majd győri püspök tulajdonát képezte, tehát törzsanyaga elkészülte utáni utólagos hozzáírások nagyon is elképzelhetők. Törzsanyagának viszont 1558 előtt kellett keletkeznie, hiszen róla másolták a bizonyítottan 1558-ban készült³³ Nádasdy-kódexet. Az egymásról másolás tényét igazolja a két kézirat anyagának zömét író kéz írása, amely mindkét kódexben ugyanaz (= Gregoriáncai-féle kézirat I. keze), dekrétumtartalmuk, azok sorrendjének³⁴ azonossága. Ugyanakkor a Gregoriáncai-féle gyűjtemény elsőséggét jelzik — ahogy arra már Bartoniek is rámutatott —, a hivatalok és püspökségek eltérő nevei, amelyek kéziratunkban az 1556., a Nádasdy-kódexben az 1558. évi állapotoknak megfelelően íródtak; valamint hogy az előbbiben az 1557. évi dekrétum követi, az utóbbiban megelőzi Gregoriáncai kis krónikáját. Hogy e tételek jelezték a gyűjtemények törzsanyagának végét, következik abból, hogy utánuk mindkét kódexben addig nem

²⁷ Valamennyi felsorolásától eltekintünk. Néhány bizonyosan Gregoriáncai kézírásával íródott levél: 1555. jún. 4-én, 1555. máj. 29-én, 1555. júl. 2-án, 1556. júl. 17-én, 1556. aug. 20-án, 1556. szept. 12-én, 1557. jan. 8-án, 1557. szept. 24-én, 1558. jan. 28-án, 1558. febr. 26-án, 1558. szept. 1-én Bécsben, 1557. júl. 19-én Pozsonyban kelt levelek. (Uo. Gregoriáncai Nádasdy Tamáshoz 42., 44–45., 51–52., 66–67., 68., 64–65., 78–79., 93., 105., 110., 35, 80–81.)

²⁸ Az 1555. okt. 7-én, 1555. okt. 24-én, 1556. júl. 3-án, 1556. aug. 3-án, 1556. szept. 26-án, 1557. aug. 2-án Bécsben, 1556. dec. 9-én Szokolcán, 1556. dec. 26-án és 1558. márc. 17-én Pozsonyban, 1557. ápr. 27-én Keszőn, végül az 1558. ápr. 15-én Szombathelyen kelt levelek. (Uo. 47., 48. 75., 69., 70., 92., 63., 71–72., 111., 100., 113–114.) E kéz nyomát 1555 előtt és 1558 után még a Gregoriáncai sajtókezű levelei címzésében sem találjuk.

²⁹ Az 1555. ápr. 6-án, 1555. máj. 8-án, 1555. máj. 10-én, 1555. máj. 22-én, 1555. szept. 27-én, 1555. okt. 4-én, 1555. okt. 15-én Bécsben; az 1557. ápr. 17-én Győrött kelt levelek. (Uo. 53., 57–59., 54–55., 56., 94–94/A., 38–39., 77.) Megjegyeznénk, hogy Gregoriáncai Pál összes levelének alapos feldolgozása sem lenne érdektelen, hisz a XVI. század közepi Magyarország társadalmi, gazdasági, politikai életének jobb megismeréséhez feltétlenül hozzájárulna.

³⁰ Vö. BARTONIEK E.: uo. 129.

³¹ Uo. 132. 9. jegyz.

³² Noha az 1558-as évszámot Adam Schroter versének rubruma után a 24^a oldalon is megtaláltuk „Episcopi Jauriensis 1558.”, azonban a jelzett szavak a verstől eltérő írással íródtak.

³³ A Nádasdy-kódex (Budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratára, G 39.) törzsanyagának 1558. évi datálására vö. még JÁNOSI Monika: *A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek*. Magyar Könyvszemle 1978. (3–4) 235. Megjegyeznénk, hogy a kézirat ismételt, alaposabb vizsgálata Kovachich azon nézetét támasztotta alá, mely szerint — ugyan ma már csak bizonyos fény mellett bizonyos szögben láthatóan —, a XVI. századi első bekötőtábla külső oldalán ez áll: „Thomas: Nadasy, Palatinvs Hvngariae, MD. VIII.” (Könnyen elképzelhető, hogy Kovachich korában az évszámból az „L” még látható volt.) Az általunk idézett „Erat Corpus Juris Thomae Nadasy Palatini . . . VIII.” a kézirat első bekötőtáblája belső oldalán található, s a bekötőtáblával nem egykorú bejegyzés lehet. Mindenesetre ez azt jelzi, hogy a kézirat utolsó tétele írásával azonos évben, bekötte, már Nádasdy Tamás tulajdonában volt.

³⁴ Általában a Nádasdy-féle kéziratot nagyobb gondal írták, mint kéziratunkat, ez utóbbi sorrendi hibáit az 1500-as évek dekrétumait illetően is korrigálták.

ismert kezek folytatják az írást, valamint, hogy a Gregoriánczi-féle kézirat 1559., 1563., 1471. évi dekrétumai hiányoznak a Nádasdy-kódexből.³⁵ Mindebből arra következtetünk, hogy Gregoriánczi Pál írnokeival Nádasdy Tamás nádor számára is készítettett egy dekrétum-gyűjteményt, melyben — tisztelete jeléül — az 1558. évi, legfrissebb állapotoknak megfelelően átírta második kis krónikáját,³⁶ magától értetődően leahagyva illetve rövidítve az önmagára, bővítve a nádorra vonatkozókat.³⁷ Eme következtetéseink valós voltára világít rá Gregoriánczinak Nádasdy Tamáshoz intézett, 1562. febr. 13-án Pozsonyban kelt levele³⁸ is, amelyben elkéri a nádortól — miután sajátját nem találja —, a dekrétumoknak azt a nagy könyvét („... librum illum magnum decreti, ...”), amelyet Nádasdynak odaadott. A datálásra vonatkozóan tehát a fentiekből valószínűnek látszik — és egyébként pompásan összevág a levelekből is kitűnő tényrel, mely szerint a két kézirat zömének közös írnoke 1555 és 1558 között Gregoriánczi szolgálatában állt³⁹ —, hogy 1556—1557-ben elkészülhetett a Gregoriánczi-féle gyűjtemény törzsanyaga, amelyeket a későbbiek során tovább bővítettek. Részben vagy egészében az előbbi Batthyány József bíboros kézírata, feltehetően az utóbbit az Esterházy-féle kisebb másolásához használták fel (Kovachich leírása alapján); és bizonyíthatóan az utóbbitól másolták le a Festetics-kódexet,⁴⁰ nem törvény jellegű anyaga vonatkozásában pedig az Istvánffy—Széchenyi-kódexet.

Tekintettel arra, hogy Gregoriánczi kéziratát a maga teljességében sohasem ismertették, ezért tartalma részletes leírását függelékben mellékeljük, egyben hozzuk a tanulmányunkban szereplő XVI. századi kéziratok véleményünk szerinti egymáshoz való viszonyát feltüntető táblázatot.

I. Függelék: A Gregoriánczi-féle kézirat tartalma⁴¹

1. Juramentum Serenissimi Regis Ferdinandi tempore suae Coronacionis 1527. (N, F)⁴²

Üres lap

2. Háromsoros possessorra utaló bejegyzés⁴³

1^r

³⁵ Melyben az 1557. évi dekrétum szövege után egyéb, nem dekrétum jellegű tételek beiktatásával az 1572. évi pozsonyi artikulusok következnek. 1572-ben pedig úgy Gregoriánczi (+ 1565), mint Nádasdy (+ 1562) már halott.

³⁶ Az első krónikája a mindkét kéziratban a királylista vonatkozásában szó szerint egyező „Origo gentis Vngaricae” rubrumú tétel.

³⁷ A zágrábi püspökségnél nem jelzi, hogy egykor ő is birtokolta a püspöki méltóságot, és a győri püspökségnél is rövidíti. (Vö. Nádasdy-kódex 519^r—520^r.) Az első krónikája előtt pedig természetesen kihagyja a címerére vonatkozó verset és leírást. Viszont saját kéziratában csak mindössze négy sorral emlékezik meg Nádasdy Tamásról, míg a neki szánt anyagban fél oldalon át magasztalja személyét. (Uo. 521^r.)

³⁸ OL, Nádasdy-missiles, E 185. 12. cs. Gregoriánczi Pál levele Nádasdy Tamáshoz, 172. — Itt jegyeznénk meg, hogy nem minden alap nélkül feltételezte Kovachich — csak a Nádasdy-kódex ismeretében —, hogy e nádor számára készült lehet Gregoriánczi eredeti kézírata (KOVACHICH, M. G.: 1. jegyz. i. m. XXV.), ugyanis feltehetően e kézirat mielőbbi befejezése céljából Gregoriánczi deákjai közül mindig az éppen ráérő folytathatta a másolást — tudniillik nem feltétlenül új tétellel vagy oldallal változik az írás, hanem esetenként egy tételen, oldalon, sőt mondaton belül is feltűnik egy másik kéz, majd visszatér az előző —, sőt Gregoriánczi maga is besegített. Így az az érdekes helyzet áll elő, hogy itt többet szerepel kézírása, mint saját kéziratában.

³⁹ L. fentebb 28. jegyz.

⁴⁰ OSZKK, Fol. Lat. 4355. — A Nádasdy- és Festetics-féle kéziratok tartalmi és sorrendi egyezését mutatja tételeik összevetése. (JANOSI M.: i. m. 236—250.)

⁴¹ A Nádasdy- és Festetics-féle kéziratok azonos tételeit megnevezésük után „N” és „F” betűkkel jelezzük. A törvények kiadásait nem idézzük.

⁴² A film alapján úgy tűnik, hogy ezt az oldalt az első bekötőtábla belső oldalához ragasztották. Érdekes, hogy a tétel írójának (I. kéz) kézírásával az idézett cím felett „9 maj” datum olvasható az évszám feltüntetése nélkül. Ezenkívül ide írták kéziratunk Apponyi-féle és jelenlegi jelzetét is. A kb. féloldalnyi szöveg után egy háromsoros és egy egysoros nota olvasható.

⁴³ Amelyből biztonsággal mindössze annyi látható: „Auctor huius operis est pauly de Gregoryancz Episcopi... (így!) pag. 467. ...”

2a. Alsólendvai Bánffy Miklós históriája. (N, F) ⁴⁴	1 ^v —2 ^v
3. Tabula decretorum Regni Vngariae et primo illorum, quae in Decreto Regis Mathiae continentur (N, F) ⁴⁵	3 ^r —23 ^v
4. Adami Schroterj De Sturno Episcopi Jauriensis ⁴⁶	24 ^r
5. Nota — Gregoriáncai Pál címerleírása	24 ^v
6. Hat jogi vonatkozású nota	25 ^{rv}
7. Origo gentis Vngariae. Vngaria (N) ⁴⁷	26 ^r —46 ^r
8. In nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit Decretum Sancti Stephani Regis primi Vngariae. Sine tamen titulo, tempore et sigilla. ⁴⁸ Prefacio ad Sanctum Emericum Ducem (N, F)	
Primus Liber (= Intelmek)	46 ^v —52 ^r
Secundus Liber ⁴⁹	52 ^r —60 ^r
9. Négy jogi vonatkozású nota	60 ^v
10. Incipit Decretum Sancti Regis Ladislai (N, F)	
Liber primus	61 ^r —66 ^r
Secundus Liber	66 ^r —69 ^r
Liber tercius. ⁵⁰	69 ^r —75 ^r
11. Jogi vonatkozású megjegyzések	75 ^v

⁴⁴ A történet eleje alig olvasható. Kovachich szerint ugyanez a história található Batthyány József bíbornok kódexében is. (KOVACHICH, J. N.: 2. jegyz. i. m. 348—349.) Kiadva: BELIUS, M.: 3. jegyz. i. m. 112—114.

⁴⁵ Nem hozza a kézirat dekrétumainak teljes tartalomjegyzékét. II. András Nagy Lajos által megerősített dekrétumától Mátyás 1481. évi dekrétumával bezáróan tartalmaz törvénykönyv-, ezen belül kapitulumcím-felsorolást.

⁴⁶ Tíz soros vers Gregoriáncai Pál címermadaráról.

⁴⁷ Magyarország királyainak története Attilától I. Ferdinándig, valamint Oláh Miklós Hungaria-jának Gregoriáncai által kissé átdolgozott változata. A krónika értékelését illetően egyetértünk Bartoniek Emmával, viszont azon megállapításával nem, miszerint a királylistát Gregoriáncai Miksa korával is kiegészítette volna. Az tény, hogy az Istvánffy—Széchenyi kódex (OSZKK, Fol. Lat. 2275. 6^r—13^r, 154^r—159^r) krónikáit a Nádasdy-féle kéziratról másolták, viszont a király-életrajzok mindhárom kéziratban szó szerint egyeznek. (Vö. BARTONIEK E.: 36. jegyz. i. m. 129.) Hozzátennénk, hogy a Kollár-kódex csonka királylistája (II. Ulászlóig — Kollár-kódex I. kéz.) szintén a Knauz krónikacs család egyik ismeretlen kézirata lehet. Kovachich szerint az ún. Lőcsei II. és III. kódexekben is — a Kollár-kódexhez hasonlóan —, II. Ulászlóig vezetett rövidebb király-életrajzok találhatók. (KOVACHICH, J. N.: 2. jegyz. i. m. 365.) Az összevetés alapján nem lehetetlen, hogy Gregoriáncai e variánst használta fel krónikájához, kiegészítve a hun történettel (a Thuróczyból) és I. Ferdinánd korával. Megjegyeznénk még, hogy az Országos Levéltárban őrzött P 108. Repositorium 71. r. sz. 462. jelzetű, egykor az Esterházy hercegek tulajdonát képező XVI. század végi kéziratban a 384—397., 408—429. oldalakon szintén megtalálható e krónikácska, mely szövegében kissé eltér — 1572-vel zárul —, alapja viszont Gregoriáncai művének valamely másolata lehetett. Nem lehetetlen, hogy Bél Mátyás munkája kiadásakor egy ilyen későbbi változatot használt. (BELIUS, M.: 3. jegyz. i. m. 85—112.) Gregoriáncai Bartoniek által is említett, a Quadripartitum első részébe beépített (XLI. titulus) másik kis krónikája, amely a királyok életrajzát I. Istvántól 1527-ig vezeti, valóban eltér az említettől. Nem elképzelhetetlen, hogy ez volt az általa írt király-életrajzok első változata, lévén az 1552-ben (Kovachich szerint) befejezett Négyeskönyv része. Legrégibb fellelhető kézirata, amely Illés József és Degré Alajos szerint is legközelebb állhat a szerkesztő bizottság által készített eredeti szöveghez, az OSZKK Fol. Lat. 512. jelzetű kézirata. (Vö. ILLÉS JÓZSEF: *A Quadripartitum közjogi interpolációi*. Értekezések a filozófiai és társadalmi tudományok köréből. Szerk. Finánczy Ernő. IV. köt. 2. sz. Bp. 1931. 5.; DEGRÉ ALAJOS: *A Négyeskönyv perjogi anyaga*. Az Illés-szeminarium kiadványai. 3. sz. Bp. 1935. 19.) A krónika a 43^r—51^r oldalakon található. Kiadásuk: első krónika: BEL. M. I. fentebb, második krónika: KOVACHICH, M. G.: 1. jegyz. i. m. XXX—XXXI. 315—331.

⁴⁸ A Nádasdy- és Festetics-féle kéziratokban a címből hiányzik: Sine tamen ... sigilla.

⁴⁹ Utána két jogi vonatkozású nota.

⁵⁰ Utána egy kétsoros vers.

12. Decretum Colomani Regis (N, F) ⁵¹	76 ^r —85 ^v
Secundus liber Colomanj Regis (N, F) ⁵²	86 ^r —87 ^v
Üres	88 ^{rv}
13. Decreta Synodi per D. Archiepiscopum Laurientium Strigoniensem et decem Suffraganeos suos celebratae. Tempore Colomanj Regis (N, F)	89 ^r —93 ^v
14. Decretum Sigismudj Regis 1411. (N, F) ⁵³	94 ^r —95 ^v
Üres	95 ^v
15. Decretum primum Serenissimi et potentissimi Mathiae Regis continens Decreta Andreae, Ludovici et Sigismundj (N, F)	96 ^r —111 ^r
16. Gratia per Sigismundum Imperatorem Infidelibus et Rebellibus suis facta, ratione Erectionis Banderij Emulj sui nec non iniuriarum dampnorum Nocumentorum (Anno 1403.) (N, F)	111 ^v —113 ^v
17. Decretum Sigismundj Regis. Editum Anno 1405. (I.) quod ab aliquorum dicitur quartum (N, F)	114 ^r —122 ^v
Üres	123 ^{rv}
18. Decretum Sigismundj Imperatoris supermodo Exercituandj Editum 1435. (II.) (N, F)	124 ^r —126 ^v
19. Decretum Sigismundi Regis 1405. (II.) (N, F) ⁵⁴	127 ^r —131 ^r
20. Articuli Dietae Budensis Annj 1527. Tempore Coronacionis Serenissimi Regis Ferdinandj	131 ^v —132 ^r
Üres	132 ^v
21. Decretum Sigismundi Imperatoris super Donacionibus possessionum Infidelium (1404) (N, F)	133 ^r —136 ^v
22. Donatio Sigismundi Regis pro Johanne de Maroth facta, in qua continentur multa gesta ipsius Regis et Commemorantur (N, F) ⁵⁵	137 ^r —141 ^v
23. Nota — „Tempore Sigismundi Regis Vngariae. . .” kezdettel a bandériumok jegyzéke (N, F) ⁵⁶	142 ^{rv}
24. Decretum Alberti Regis (N, F) ⁵⁷	143 ^r —147 ^v
25. Nota — Albert királyról és V. Lászlóról (N, F) ⁵⁸	147 ^r —148 ^r
26. Decretum Ladislai Regis (N, F) ⁵⁹	148 ^r —152 ^v
27. Articuli cum Juramento tempore olim Johannis Waywode in Civitate Pesthiensi per Praelatos et Barones in Congregatione generalj aediti. (1446) Forma Juramenti in Vulgari (N, F)	153 ^{rv}
28. Sequitur Decretum quondam Michaelis Zylagy de Horogzegh olim Gubernatoris Regni Vngariae editum (N, F)	154 ^r —156 ^v

⁵¹ Az ún. Albericus-féle gyűjtemény.

⁵² Kálmán második törvénykönyve cím alatt kéziratunk folyamatosan hozza — Závodszyk címelnevezéseivel élve — a „Capitula Colomanni Regis de iudeis” (1—3. c.), a „Fragmenta constitutionum synodalia” (4—5. c.), a „Synodus altera sub Colomanno rege celebrata” (6—15. c.) felirat alatt közölt törvényeket. (ZÁVODSZKY Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai.* (Függelék: a törvények szövege.) Bp. 1904. 195—196., 209., 207—208.)

⁵³ Utána egy négysoros időjárású mondóka Pál napjára, valamint annak egy másik változata.

⁵⁴ Utána három jogi vonatkozású nota.

⁵⁵ MÁLYOSZ Elemér: *Zsigmond-kori oklevéltár. II./1.* Bp. 1956. 3089. sz.; Vö. FEJÉR, Georgius: *Codex Diplomaticus Hungariae. X. 4.* Budae 1841. 293—302.

⁵⁶ Utána egy kétsoros vers.

⁵⁷ A cím más kézzel: „Istud decretum vidi sigillatum Apud magnificum Dominum Johannem Desewffy Magistrum curie Regie seu prefectum camerae Vngarice. 1560.”

⁵⁸ Mely szerint Zsigmond császár fiú utód hiányában vejére és egyetlen leányára hagyja Magyarországi trónját. Később Albert haláláról, Fehérvárt történő eltemetéséről van szó. Utána egy kétsoros Vergilius vers következik; majd „Mortuo Alberto Rege natus est ei filius posthumus nomine Ladislaus Anno 1440. . .” kezdettel le van írva V. László születése és rövid életrajza.

⁵⁹ Az 1454. évi törvények után három rövid jogi vonatkozású megjegyzés.

29. De Palatino. Articuli pronuntiati tunc de officio Palatini quando Spectabilis et Magnificus Dominus Emericus de Zapolya comes perpetuus scepusiensis per Serenissimum Principem Dominum Mathiam Regem Consensu Regnicolarum fuit electus in Palatinum (1485) (N, F) 156^v—158^r
30. Nota; Ovidius versészlet; Deuteronomi 22.⁶⁰ 158^v
31. Articuli in Campo Rakos in Dieta festi Beatj Georgij martiris Anno Dominj 1507. reformatj (N, F)⁶¹ 159^r—163^r
Üres 163^v
32. Annj 1462. — felirattal Mátyás 1462. évi decretuma (N, F) 164^r—165^v
33. Articuli Dietae Oppidi Hathwan Annj 1525. (N, F)⁶² 166^r—172^v
34. Articuli Dietae Sanctj Georgy in Rakos Annj 1526. (N, F) 173^r—176^v
35. Articuli Dietae Budensis 1528. Tempore Serenissimi Regis Ferdinandj (N, F) 177^r—178^r
36. Három jogi vonatkozású nota és egy kétsoros vers 179^r
37. Decretum Mathiae Regis Secundum (sic!) Editum Anno Dominj 1481. (N, F)⁶³ 179^r—182^r
38. Nota — „De clarissimo Vngarorum Rege Mathia, talis quepiam habentur Historia . . .” kezdettel rövid anekdota a török követről, midőn Mátyás Bécsújhelyt ostromolta. (N, F)⁶⁴ 182^v
39. Decretum tercium (sic!) Mathiae Regis (1486) (N, F) 183^r—211^v
40. Sequitur series aestimacionum (N, F)⁶⁵ 212^r—214^v
41. Decretum Mathiae Regis Annj 1478. (N, F)⁶⁶ 215^r—217^v
42. Kilenc jogi vonatkozású nota. 218^v
43. Decretum primum et generale Wladislai Regis (1492) (N, F)⁶⁷ 219^r—247^v
44. Articuli Nobilium Regni Selavoniae in Decreto presenti secundum deliberationem Regiae Maiestatis ac dominorum Prelatorum et Baronum Regnique Nobilium insertj sequuntur hoc modo (1492) (N) 248^r—250^r
45. Series autem Articulorum de Novo conceptorum ut praemittitur praescriptorum maiorum statutorum et Decretorum perfectorum et complecionum in se experimuntur sequitur et est talis⁶⁸ 250^v—262^v
46. 1498. Decretum Secundum (sic!) Wladislaj Regis Generale (N, F)⁶⁹ 263^r—282^r
47. Epitaphium Laurentii Vallae⁷⁰ 282^v
48. 1500. Decretum tercium (sic!) Wladislai Regis Generale (N, F)⁷¹ 283^r—297^r
49. Egy háromsoros, egy kétsoros és két egysoros vers; jogi vonatkozású nota⁷² 297^v
50. 1504. Decretum Quartum (sic!) Generale Wladislai Regis (N, F)⁷³ 298^r—307^r
51. Egy kétsoros vers és egy közmondás 307^v
52. 1514. Decretum quintum (sic!) Generale Wladislai Regis (N, F)⁷⁴ 308^r—324^v

⁶⁰ Ovid. Trist. 1, 9, 5—10. és bibliai idézet.

⁶¹ Végén egy kétsoros vers.

⁶² A cím mellett más kézzel: „Cassati in alia dieta in Rakos 1526.”

⁶³ Utána egy kétsoros vers (Amacius — XI. sz. közepe —; Sermones, 4, 303.), majd ennek egy másik variánsa, valamint egy egysoros közmondás.

⁶⁴ Kiadva: BELIUS, M.: 3. jegyz. i. m. 114.

⁶⁵ Kiadva: KOVACHICH, M. G.: *Supplementum ad Vestigia comitorum ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. II. Budae 1800. 258—266.*

⁶⁶ Végén: „Extat aliud Decretum Eiusdem Regis Mathie Annj 1471. infra fol. 531.” A glosszában természetesen mindenütt a korábbi, a kézírásos számozás szerinti oldalszámokra történik utalás.

⁶⁷ A cím után: „Qui Wladislaus fuit filius Casimirj, Regis Poloniae.”

⁶⁸ Az utolsó oldalán a „finis” után, féloldalt — feltehetően a nota-t tartalmazó részt — kivágták a kéziratból.

⁶⁹ Végén egy kétsoros vers.

⁷⁰ A sírfelirat után egy több mint féloldalas jogi vonatkozású nota.

⁷¹ Végén egy közmondás.

⁷² Kétsoros vers: Verg. Aen. 10, 501—502.

⁷³ Végén egy közmondás és egy glossza: „Decretum eiusdem in campo Rakos Annj. 1507. supra fol. 134.”

⁷⁴ Végén egy közmondás.

53. Nota — Tanulságos történet egy vendégfogadóról. (N, F) Előtte két közmondás. 325^f
Négy jogi vonatkozású nota 325^v
54. 1518. Articuli in oppido Tholnensi per universitatem Nobilium in conventionem eorum particulari, in pro festo Beati Jacobi Apostolj A. D. Millesimo Quingentesimo Decimo octavo, celebrata formatj (N, F)⁷⁵ 326^f—329^f
55. Nota — anekdota⁷⁶ 329^v
56. Articulj Diète Bachiensis Annj 1518. (N, F) 330^f—335^v
57. Articulj Diète generalis Budensis Annj 1521. pro festo Beatae Elizabeth (N, F) 336^f—346^f
58. Articulj Diète generalis in Rakos, editj 1524. pro festo Nativitatis Beatae Virginis postea confirmati 1525. pro Dominica Jubilate (N, F) 346^v 352^v
59. Eneas Silvius in oratione 131. De clade Constantinapolitana
Eneas Silvius in Epistola 410. ad Machometem Magnum
Eneas Silvius in oratione 411. In Conventu Mantuae
Eneas Silvius in Bulla 412. 353^v
60. Concordia Hungarica inter Serenissimos et Gloriosissimos principes et dominos Divum Fridericum tercium Ro. Imperatorem et Invictissimum principem et dominum Maximilianum Ro. et Hungariae Regem et Augustos ex una et Serenissimum Wladislaum Hungariae et Boemia Regem Inclitumque regnum Hungariae ex altera Posenii conclusa. (1491) (Nyomtatvány) (N, F)⁷⁷ 354^f—361^v
61. Eneas Silvius in oratione 413. ad Calixtum papam
Eneas Silvius in oratione 414. 362^f
362^v
62. Három jogi vonatkozású nota.
63. Articuli Novizolienses Annj Domini MDXLII. Die Dominico post festum Beati Valentini Martiris celebratj. (N, F) 363^f—372^f
64. Két jogi vonatkozású nota 372^v
65. Articulj in dieta Poseniensi pro festo Omnium Sanctorum Anno Dominj Millesimo Quingentesimo quadragesimo secundo, tractati et conclusi ac per Regiam maiestatem confirmatj. (N, F)⁷⁸ 373^f—380^f
66. Két jogi vonatkozású nota, köztük két kétsoros vers. 380^v
67. Articuli in Conventu Novizoliensi pro festo Beatae Elizabeth. Annj MDXLIII. confectj. (N, F)⁷⁹ 381^f—388^f
388^v
68. Nota a magyar borokról⁸⁰ 388^v
69. Articuli in generalibus Comiciis Tirnaviae pro festo Purificationis Beatissimae Virginis Mariae, Anno MDXLV. celebratis editj (N, F) 389^f—396^v
70. Articuli in dieta Poseniensi pro festo conversionis Beatj Paulj Apostolj, Annj Domini MDXLVI. presente Regia Maiestate celebratj (N, F)⁸¹ 397^f—408^v

⁷⁵ Végén egy kétsoros vers.

⁷⁶ Anekdota egy Lengyelországban járt pápai követtről, aki csodálkozott, hogy a lengyelek sört és nem bort isznak, ugyanis a sört nagyon rossznak találta. Erről egy vers is.

⁷⁷ A nyomtatvány első oldalán a cím felett és alatt egy-egy jogi vonatkozású nota; mellette glossza: „De hac concordia fit mentio XI. articularis Anni 95. . . .”

A nyomtatványról Murr a következőket írja: „Rarissimum istud impressum aut eod. a. 1491., aut anno sequenti sine dubio prodiit Budae, forsán apud Andream Hess, qui iam A. 1473. ibi typographicam artem exercuit.” (Murr, Ch. T.: 8. jegyz. i. m. 204.)

Apponyi Sándor hivatkozik Eduard LANGER bibliográfiájára (*Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts*, Wien 1913.), melyben ez a nyomtatván Winterburgnak van tulajdonítva, 1507 körülről. Apponyi szerint ez a dátum egy kicsit későnek tűnik. (Vö. APPONYI, A.: 12. jegyz. i. m.) Leírása, kiadásai: uo.

⁷⁸ A 373^f oldal alján valószínűleg Gregoriáncezi írásával: „de hoc statutum est, huiusmodi quoque terrarum Arabilium pratorum, silvarum piscinarum et Metarum occupationes, habita etc.”

⁷⁹ Végén két kétsoros vers.

⁸⁰ Magyarországon ritka a sörvívás, mert nagyon sok a bor. Részletesen leírja a borvidékeket, boruk minősége szerint értékelve azokat. Megállapítja, hogy van vörös bor is, de több a fehér, a kun mezőkön pedig kölesből és vízből készítenek egy bozának nevezett italt. (Átvétel Oláh Miklós Hungaria-jából.)

⁸¹ Végén egy kétsoros vers.

71. Articuli Conventus Tyrnaviensis pro festo Beatae Catherinae Virginis Anno Domini MDXLVII. celebratj. Et quidem primo responsio dominorum Prelatorum, Baronum ac Nobilium aliorumque ordinum et statuum Regni Vngariae, ad legationem Sacrae Regiae Maiestatis, facta medio suorum oratorum in conventu detectorum. (N, F) 409^r—420^r
420^v
72. Solimanus de se ipso et Carolo V.⁸²
73. Articulj dietae Poseniensis in festo Beati Lucae Evangelistae Anno Domini MDXLVIII. presente Regia Maiestate celebratj (N, F) 421^r—432^v
74. Articuli Posenienses pro festo Epiphaniarum Domini Anno MDL. presente Regia Maiestate aeditj. (N, F) 433^r—446^v
75. Articuli Posenienses pro festo Cathedrae beatj Petrij Apostolj Anno MDLII. presente Regia Maiestate editj. (N, F) 447^r—456^v
76. Articuli in Conventu Soproniensi pro Dominica Quasimodo Annj Millesimi Quingentesimi quinquagesimj terci j celebrato per Dominos, Prelatos, Barones, Nobiles ceterosque ordines et status Regni Vngariae edicto Sacrae Regiae maiestatis ibidem congregatos editj (N, F) 457^r—466^v
77. Articuli Posenienses Annj MDLIII (N, F) 467^r—472^v
78. Articuli Posenienses Annj MDLV. (N, F)⁸³ 473^r—478^r
79. Ad Diem conversionis S. Paulj, natalem meum, Johannes Heberus⁸⁴ 478^v
80. Cím nélkül, „Nos Ferdinandus Divina favente Clementia . . .” kezdettel az 1556. évi pozsonyi artikulusok (N, F) 479^r—490^r
81. Cím nélkül, „In ista Poseniensi Dieta Sacra Romanorum Vngariae igitur Regia Maiestas personaliter adfuit Posonij . . .” kezdettel az 1556. évi állapotok szerinti magyar egyházi és világi hivatalviselők felsorolása (N)⁸⁵ 490^r—495^r
Üres 495^v
82. Articuli Dietae Poseniensis pro prima die Junij 1557. (N, F) 496^r—503^r
83. Annalisztikus bejegyzések 1558—1568. évekre⁸⁶ 503^v
84. Articuli Posenienses 1559. 504^r—516^r
85. Annalisztikus bejegyzések az 1559. évről⁸⁷ 516^v
86. Articuli Dominorum Prelatorum et Baronum Regni Hungariae, in Coronatione Sanctissimi Regis Romanorum Maximiliani, etc. Posonij Anno Domini MDLXIII. Congregatorum celebrati.⁸⁸ 517^r—535^v
Üres 536^r—554^r

⁸² A 34 soros vers címe mellett a lapszálon az 1556-os évszám olvasható.

⁸³ A cím alatt más írással: „Hoc anno fuit creatus Thomas Nadasy in Palatinum.”

⁸⁴ A 28 soros vers után: „1558. Magister Johannes Heberus faciebat.”

⁸⁵ Kéziratunk és annak datálásánál már említett Nádasdy-kódexen (Bp-i Egy. Könyvt. K. G 39. 518^r—524^r) kívül az Istvánffy—Széchenyi-kéziratban (OSZKK, Fol. Lat. 2275. 154^r—159^r), — amely ezen és a már fentebb jelzett krónikán túl oklevelek, adománylevelek, és olasz, portugál, magyar, latin nyelvű missilisek másolatait tartalmazza —; valamint Kovachich szerint a Beyte István által másolt Esterházy-féle kisebb gyűjteményben (KOVACHICH, M. G.: I. jegyz. i. m. XXV—XXVI.) lelhető fel. Az 1556. évi állapotok szerinti felsorolást ezek közül csak kódexünk hozza. (A Nádasdy-féle 1558. évi állapotok szerinti krónikát másolták át az Istvánffy—Széchenyi-kéziratba és feltehetően az Esterházy-félébe is.) A Nádasdy-kódexben — kéziratunkhoz hasonlóan — cím nélkül, az Istvánffy—Széchenyi-kódexben Istvánffy Miklós kézírásával, „1558. hoc quo Mnemosynon (görög betűkkel) est Gregorianez Episcopi Jauriensi” — innen ered a sokat emlegetett „Mnemosynon” elnevezése —, az Esterházy-gyűjteményben (Kovachich szerint) „Praelati, Barones cum officiis et residentis aetate nostra” címmel található. Kéziratunk krónikájára és a későbbiek eltéréseire, nagy forrásértékére már Bartoniek Emma is felhívta a figyelmet. (Vö. BARTONIEK E.: 14. jegyz. i. m. 130—131.) Kiadása (1558. évi változat): KOVACHICH, M. G.: uo. 98—111.

⁸⁶ A többféle kézírással írt feljegyzések között Nádasdy Tamás nádor 1562. jún. 2-i és e kézirat tulajdonosa, Gregoriáneci Pál 1565. okt. 21-i halálát is megörökítették.

⁸⁷ Gregoriáneci kézírásával II. Henrik francia király és a római pápa (IV. Pál) halála, az új pápa megválasztása.

⁸⁸ A dekrétum végén más kézzel hosszabb feljegyzés Ferdinánd király haláláról és temetési szertartásáról.

87. Decretum Mathie Regis. Anni 1471.⁸⁰

Üres

555°—558°

88. Privilegium Siculorum et antiquae illorum Consuetudines.⁸⁰

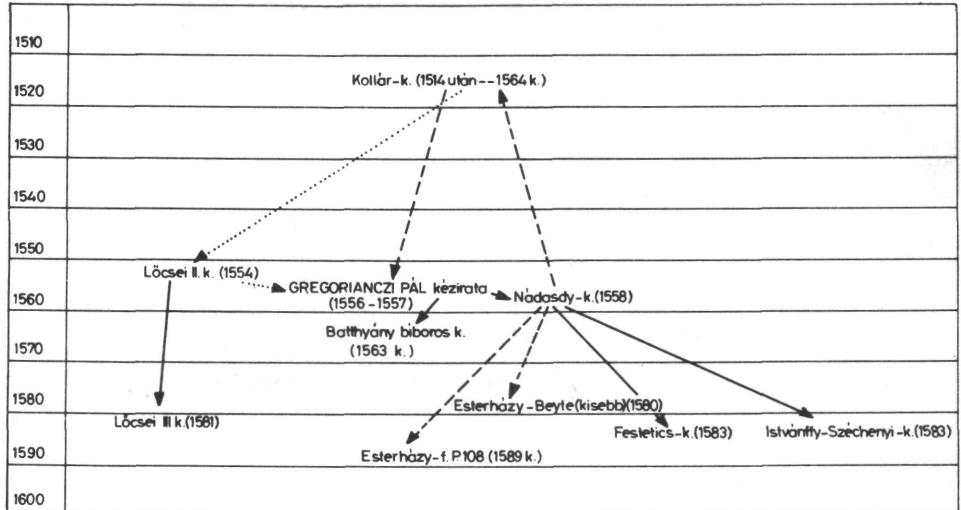
Üres; és szű által erősen rongált, így szövegükben olvashatatlan lapok, számozás nélkül.

559°

560°—562°

89. De Gallo cum Thur... confedataro.⁸¹

II. Függelék: A cikkben szereplő XVI. századi kéziratok egymáshoz való viszonya

JÁNOSI MONIKA

Bakfark Krakkói Lantkönyve utánnyomásának egy változata. Mint a magyar zenetörténet kutatói előtt ismert, Bakfark 1565-ben Krakkóban közreadott ún. *Krakkói Lantkönyvét*¹ négy évvel később, 1569-ben Jan Laet (Joannes Latius) antwerpeni zeneműnyomdász özvegye újryomta. A címlap a következő:

Valentini Greffi Bacfarci Pannonii Harmoniarum Musicarum in usum Testudinis factorum tomus primus ... Antverpiae Apud Viduam Ioanni Latij, Sub intersignio Agricolae, 1569²

E kiadványnak egy példányát a bécsi Nationalbibliothek zenei gyűjteménye őrzi, s a múlt század végén még egy további található volt a krakkói Jagello Egyetem könyvtárában.³ Mindeddig elkerülte azonban

⁸⁰ A dekretum végén tintakészítési recept.

⁸¹ A dekretum végén Gregoriánczi kézírásával szúrágás miatt nehezen olvasható feljegyzés.

⁹⁰ A cím negyedik szavában az „r” betű utáni két betű nem vehető ki pontosan. — Hatsoros vers, ezt követi „Aliud” címmel egy kétsoros, utána Gregoriánczi kézírásával bibliai geneológiai táblázat. — Ezt az oldalt feltehetően a hátsó bekötőtábla belső oldalához ragaszthatták.

¹ Valentini Greffi BAKFARCI PANNONII, *Harmoniarum Musicarum* ... Cracoviae 1565. A kiadvány leírását lásd: Howard Mayer BROWN: *Instrumental music printed before 1600*. Cambridge, Mass., 1965. 1565; ill. HOMOLYA István: *Bakfark*. Budapest, 1982. 130 sk.; modern közreadása: *Valentini Bakfark Opera omnia II., A Krakkói Lantkönyv*. Közr. HOMOLYA István—BENKŐ Dániel. Budapest, 1979.

² Leírását lásd: BROWN i. m. 1569.

³ Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Musiksammlung. Sign S. A. 76. F. 10. A krakkói példányt említi: BARTALUS István: *Két XVI. századbeli magyarországi zenészi író ismeretlen munkái*. In: MKsz

a kutatás figyelmét, hogy az antwerpeni utánnomásnak létezett egy ezektől némileg eltérő változata is, mely noha szintén Jan Laet özvegye nyomdájában készült, de kiadóként nem őt, hanem az ugyancsak antwerpeni Antonius Tylent (Tilen, Thylen) tüntette fel. E változatnak egy korabeli biztos említése ismert, s egy másik olyan, mely valószínűleg ugyancsak erre vonatkozik. Georg Willer augsburgi könyvkereskedő az 1569-es őszi frankfurti könyvvásárra kiadott katalógusában szerepel: „1569. Valentini Greffi Pannonij Harmoniarum Musicarum in vsum testudinis pars prima. Ant. apud Ant. Tilen”⁴ E. vander Straeten a németalföldi zenéről szóló monumentális munkájában pedig hivatkozik Tylen egy katalógusára, melyben Bakfark *Harmoniae musicae* című művét hirdette.⁵ Az itt található utalás a negyedréte formátumra egyértelművé teszi, hogy csakis az utánnomásról lehet szó, mivel a *Krakkói Lantkönyv* folio méretű, s Tylen személye valószínűsíti, hogy ez az ő nevét viselő változat lehetett.

A Tylen-féle kiadás egy példánya a múlt század vége táján megvolt Apponyi Sándor híres Hungarica gyűjteményében. Habár az Apponyi gyűjtemény anyaga később az Országos Széchényi Könyvtárba került, a Bakfark tabulatúra hiányzik az állományból. Mi több, Haraszti Emil már a húszas években is csak a hiányt konstatálhatta. Mint írta, a tabulatúra „nemcsak hogy jelenleg nincs a Nemzeti Múzeumban, amelynek hagyományozta Apponyi Sándor gróf könyvtárát, hanem korábbi katalógusai sem tudnak már róla.”⁶

A Régi Magyar Könyvtár közli az Apponyi példány címlapjának leírását, melyből kiderül, hogy a két változat címlapja megegyezett, s csak annyi az eltérés, hogy míg az egyik Laet özvegyét, addig a másik Tylent tünteti fel kiadóként: „Antverpia, Apud Antonium Tylenium Brechtanum, sub Strutione, 1569”⁷ Apponyi a magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokat tárgyaló munkájában megadja a tabulatúra részletes bibliográfiái leírását, s ebből látható, hogy a két változat felépítése azonos volt.⁸

Az Apponyi példány, melyből egy lap (N₂) hiányzott, szerepelt az 1896-os millenniumi kiállításon bemutatott zeneművek között,⁹ s a kiállítás eredményeit tárgyaló kiadványsorozat ötödik kötetében Sztankó Béla mellékletként az első tabulatúrás oldalról közölt is egy fotót.¹⁰ Ennek összevetése a bécsi példány azonos helyével egyértelműen azt mutatja, hogy mindkét kiadványt ugyanarról a szedésről nyomták. Ugyanakkor azonban a Tylen féle példány a 19. és 22. ütemben egyszerűbb változatot hoz, mint a másik, mely mindkét helyen pontosan követi a *Krakkói Lantkönyvet* (1—2. ábra). Tekintve, hogy a Tylen-féle kiadványból jelenleg mindössze a Sztankó közölte oldal ismert, így nem tudható, hogy voltak-e további eltérések is a zenei szövegben. Nagy valószínűséggel feltételezhető azonban, hogy igen.

Mivel a 19. ütem második feléből hiányzó két hang helye kitöltetlenül maradt, ez arra utal, hogy a két hangot a kész szedésből emelték ki. Az pedig, hogy a tabulatúra fölött a ritmusjelet is megváltoztatták,

1876. 292—293. Ő a bécsi példányával egyező címléírást ad. Tekintve, hogy a krakkói példányról se a Brown jegyzék, se a RISM (Repertoire International des Sources Musicales, Einzeldrucke vor 1800. Bd. 1. Kassel, 1971.), se pedig Ernst POHLMANN: *Laute, Theorbe, Chitarrone*. (Bremen, 1975.) című munkája nem tud, így elképzelhető, hogy az ma már nincs meg, elkallódott, vagy elpusztult.

⁴ Vö.: *Die Messkataloge Georg Willers, Herbstmesse 1564—Herbstmesse 1573*. Hildesheim, 1972. 252. (Herbstmesse 1569); Edmund vander STRAETEN: *La musique aux Pays-Bas. I*. Brüssel, 1867. 94—95. idézi Willer katalógusát, de hibásan, s ráadásul a nyomdászt adja meg kiadóként.

⁵ E. vander STRAETEN i. m. III. Brüssel 1875. 204.: *Catalogue d'Anthoine Thiéls, imprimeur d'Anvers, né a Brecht, interrogé le . . . 1568 . . .* Harmoniae musicae in usum testudinis, per Valentinum Bacfard. In 4° Megjegyzendő, az 1568-as évszám 1569 helyett tévedés, vagy sajtóhiba lehet.

⁶ HARASZTI Emil: *A magyar zenetörténet emlékeinek kiadása*. In: MKsz 1927. 132.

⁷ SZABÓ Károly—HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár. III/1*. Bp. 1896. 582.

⁸ APPONYI Sándor: *Hungarica, magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. I*. Bp. 1900. 286. Nr. 431.

⁹ *1896-er Millenniums Landes-Ausstellung, Amtlicher Katalog der Historischen Hauptgruppe*. Budapest, 1896. 546. LVI. Saal, Nr. 7813—15.

¹⁰ SZTANKÓ Béla: *Zene . . .* In: 1896. évi Ezredéves kiállítás eredménye. V. Szerk.: MATLEKOVITS Sándor. Budapest, 1898. 117.

ij:

FANTASIA
Trium Vocum.

1. ábra. Bakfark 1569, első változat, az első tabulatúrás oldal

FANTASIA
Trium Vocum.

2. ábra. Bakfark 1569, második változat (Tylene), az első tabulatúrás oldal. Az alsó sornál a nyilak a módosításokat jelzik

világosan jelzi, a módosítás szándékos egyszerűsítés volt. A jelek szerint tehát a Tylen nevét viselő kiadvány lehet a későbbi változat. Úgy tűnik, hogy először Laet özvegye egyedül megjelentette a *Krakkói Lantkönyv* teljes anyagának újrakiadását, majd pedig még ugyanabban az évben, társult Tylenel, s elkészítettek egy utánnomást, melynél azonban a tabulatúraszöveget itt-ott egyszerűsítették.

Annak, hogy Bakfark *Krakkói Lantkönyvének* két kissé eltérő szövegű újrakiadása létezett, elsősorban bibliográfiai jelentősége van. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy mivel mindkét kiadvány Bakfark személyes közreműködése, és minden valószínűség szerint tudomása nélkül jelent meg, hisz Bakfark akkor már több éve a bécsi udvarban tartózkodott, így a változtatások csakis a közreadó(k) módosításai lehettek.

A *Krakkói Lantkönyv* 1569-es újrakiadásáról több korabeli adat ismert. Tylen és Willer katalógusai mellett 24 példányát említi Jean Thenaud francia kereskedő 1572-ben Krakkóban felvett inventáriuma,¹¹ s feltehetően ez szerepel Balthazar Bellere Douai könyvkereskedő 1603–1605 körüli katalógusában.¹² Mindezek mellett említi az alábbi három bibliográfiai munka is: Conrad Gesner *Bibliothecája*,¹³ valamint az 1564–92 közötti frankfurti könyvvásárokon megjelent könyveket összesítő katalógus,¹⁴ s végül Georg Draudius *Bibliotheca classica*ja.¹⁵ Kiadót azonban a felsoroltak közül csakis Willer 1569-es katalógusa említi, mégpedig Tylent, míg a többi a kiadóról hallgat.

Tylennek, aki az Antwerpentől északnyugatra fekvő Brechtből származott, Antwerpenben a strucehoz címzett házban volt üzlete, s a könyvnyomtatásáról híres város számos kiadójának egyike volt. A British Múzeum könyvtárának (British Library) katalógusa szerint a gyűjtemény 1965-ben nyolc Tylen által közreadott kiadványt őrzött az 1566–1581 közötti évekből, melyek témájukat tekintve a legkülönbélebb. Zenei nyomtatvány azonban nincs közöttük.¹⁶ A korszak németalföldi zeneműnyomdatását feldolgozó munkájában Goovaerts Tylent nem is említi,¹⁷ s nem szerepel más ilyen témájú művekben sem. Mint a British Múzeum katalógusából kiderül, Tylen valószínűleg elsősorban könyvkiadó lehetett, könyvei nyomtatóiként ugyanis többnyire más személy szerepel. Tylen részvétele a Bakfark tabulatúra kiadásában abból a szempontból is érdekes, hogy az egyébként főleg népszerű kiadványokat megjelentető kiadó fantáziát láthatott Bakfark igényes, és csakis a zeneileg képzettek érdeklődésére számot tartható, lantzenéjének közreadásában.¹⁸

KIRÁLY PÉTER

A Kéziratkiadó Társaság történetéhez. I. 1791-ben Kolozsváron megalakult az „Erdélyi Kéz Írásban levő Történetírók kiadására felállítandó Társaság” (továbbiakban: Kéziratkiadó Társaság) — 1793-ban pedig Marosvásárhelyen Aranka György irányításával az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság. Ez utóbbiról sokkal gazdagabbak az ismereteink; a több-kevesebb rendszerességgel tartott üléseik (és ezek nyomán kevés hiánnyal fennmaradt jegyzőkönyvek), a Társaság gazdag levelezése mélyebb betekintést biztosít a kutatás számára, mint az előbbiről, amelynek működésére vonatkozóan csak szórvány adatok kerültek

¹¹ A. CHIBINSKI: *Polnische Musikkultur des 16. Jh. in ihren Beziehungen zu Deutschland*. In: *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft*. XIII. 1911/12. 468. „24 Tabulatura Testudinis Greffij in 4, liber primus”.

¹² Idézi: C. E. Henri de COUSSEMAKER: *Notice sur les collections musicales de la Bibliothèque de Cambrai*. . . Paris, 1843. 121–22. Megjegyzendő, az itt közölt szövegből egyáltalán nem derül ki, hogy Bakfark lantkönyvének melyik kiadásáról van szó, s így csak gyanítható, hogy az antwerpeniéről.

¹³ Conrad GESNER: *Bibliotheca Instituta et Collecta*. . . Tiguri (Zürich) 1583. 809^a.

¹⁴ Nicolas BASSE: *Collectio in unum corpus librorum*. . . Pars Tertia. Francfort, 1592.

¹⁵ M. Georgius DRAUDIUS: *Bibliotheca Classica*. . . Francofurti, 1625. 1651. Megjegyzendő, 1569 helyett tévesen 1559 szerepel Bakfark tabulatúrájánál.

¹⁶ Vö: *Short-title catalogue of books printed in the Netherland and Belgium . . . from 1470 to 1600, now in the British Museum*. London, 1965. 267.

¹⁷ A. GOOVAERTS: *Histoire et bibliographie de la typographie musicale dans les Pays-Bas*. Antwerpen, 1880.

¹⁸ A cikkel kapcsolatos szíves segítségért köszönettel tartozom Ritoókné Szalay Ágnesnek.

napvilágra. Míg a nyelvvelő társaság iratai — bár jelentős hiányokkal — de több helyen fellelhető nagyobb egységekben fennmaradtak, addig a Kéziratkiadó Társaság munkásságának a részleteket is felölelő dokumentumai után a múlt század óta eredménytelenül folyt a kutatás. Máig is rejtély, hogy a Bánffy György gubernátor közvetlen irányításával működő társaság dokumentumaival mi történt. A tudós pap, Vass György már 1854-ben a bonchidai Bánffy kastélyban eredménytelenül kereste Bánffy Józsefnél, a kormányzó leszármazottjánál.¹ Eredménytelen maradt Jakab Elek kutatása is: 1868-ban a Történelmi Társaság Kolozsváron tartott vidéki vándorgyűlése alkalmából kivonatokat készített a kolozsvári Bánffy levéltár tárgymutatóiból, s bár a hallatlan gazdag levéltárat teljes mértékben nem állt módjában átnéznie, csodálkozva tapasztalta, hogy nincs írásos nyoma annak a gazdag irodalmi és történelmi értékű levelezésnek, amelyet a gubernátor Aranka Györggyel, Kazinczy Ferencsel, Éder Károllyal, Döbrentei Gáborral és másokkal folytatott, és nincs nyoma a kéziratkiadások ügyében folytatott levelezési anyagoknak sem. 1854-ben Bánffy Józseffel a grófi ág kihalt, a birtokok és a levéltár is a bárói ágra szálltak. Ekkor még a levéltári hagyaték tüzetes átnézésére nem volt mód, holott Jakab Elek ettől várt az ügyben döntő és egyben kedvező fordulatot:

„Ha az Akadémia a Bánffy örökösöket megkérné, hogy megbízottja előtt amaz iratszekrények és ládák felnyíljanak, azt hiszem nem kapna tagadó választ. Meg vagyok győződve, hogy ott a philohistorok társaságára nevezetes adatok rejlenek. Ha sikerülne, hogy e hatalmas kettős nemzeti ág levéltára a magyar történelem számára megnyíljon, a nemzetségre új fény derülne, tudományügyünk nagy erkölcsi hasznával.”²

A későbbiek során — mint ez a Magyar Könyvszemle 1911-es évfolyamából kiderül³ — a losonczy gróf Bánffy család gazdag irattára az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárába került, ahol a többi családi levéltárhoz hasonlóan bádogdobozokban (498—647-es sorszám alatt) kerültek elhelyezésre. Jancsó Elemér professzor már a harmincas évek végétől kezdve folytatott kutatásokat a nyelvvelő társaság és a kéziratkiadó társaság dokumentumainak a felkutatására. Minthogy neki sem sikerült megtalálnia a kérdéses irományokat — feltételezhető (sajnos jelenleg nem ellenőrizhető!), hogy ezek onnan is hiányoznak.

A Kéziratkiadó Társaságnak mint az Erdélyi Magyar Nyelvelő Társaságnak unikum jelentősége van a XVIII. század végi magyar művelődéstörténetében — ezért a további kutatásokról nem lehet lemondani, de e sajátos viszonyok figyelembevételével a Kéziratkiadó Társasággal kapcsolatos kutatásokat a nyelvvelő társaságtól bizonyos fokig eltérő módon kell folytatni. A kéziratkiadók ügyében csak lassan, lépésről lépésre juthatunk előbbre, s minden akár a nyelvvelő társaság iratai között vagy családi levéltárakban felbukkanó szórvány dokumentumnak is örülni kell, mert a már jelzett körülmények miatt gyors, átütő eredményekre nem számíthatunk.

Az eddig megjelent közlemények⁴ egy-egy részletkérdéshez kapcsolódva ugyan, de tovább bővítették ismereteinket és továbbra is érvényes F. Csanak Dóra 1976-ban leírt megállapítása:

„A Kéziratkiadó Társasággal kapcsolatosan igen sok a megoldatlan probléma, nem egy felvetődő kérdéstről hiányosak az ismereteink. Sokrétű kutatómunkára van szükség — elsősorban Aranka levelezésének ilyen szempontból való kiaknázásával — olyan kérdések tisztázására — hogy csak néhányat említsünk a fontosabbak közül —, mint pl. az, hogy kik voltak a társaság munkás tagjai és

¹ JAKAB Elek: *Aranka György és Az Erdélyi nyelvvelő és Kéziratkiadó Társaság*. Budapest, 1984. 41.

² JAKAB Elek: *A Bánffy-levéltár magyar történelmi forrásai*. Magyar Könyvszemle 1887. 63—73.

³ Magyar Könyvszemle, 1911. 167. l.

⁴ LUKINICH Imre: *Adalékok az „Erdélyi Történetkedvelők Társasága” történetéhez*. ItK 1907. 493—499.

ENYEDI Sándor: *Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez*. Magyar Könyvszemle 1984. 240—243.

ENYEDI Sándor: *Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez*. Benkő József és Aranka György levelezéséből. Magyar Könyvszemle, 1985. 297—303. HUBERT Ildikó: *Adalék az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez*. Magyar Könyvszemle 1986. 1. sz. 88—91.

milyen feladatokat szándékoztak elvégezni. (...) Nem tudjuk, volt-e tervszerűség a kiadandó kéziratok kiválasztásában...⁵ S a megoldásra váró kérdéseket tovább lehetne sorolni.

Újabb dokumentumok publikálása tovább árnyalhatja a két társaság kapcsolatáról kialakult képet. Azt máris leszögezhetjük, hogy Aranka a társaság plánumának a megfogalmazásával ugyan döntő módon vállalt szerepet a társaság létrejöttében, de a későbbiek folyamán befolyása, szerepe a Kéziratkiadó Társaságban csökkent, mert őt elsősorban a marosvásárhelyi Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság mindennapi gondjai kötötték le. Jelentősége két vonatkozásban mégsem vonható kétségbe: a legaktívabb módon vett részt a kéziratokban heverő történelmi forrásmunkák felkutatásában, begyűjtésében (ez beleillett a nyelvmívelő társaság profiljába is!), s e kéziratok nagy részét egy majdani kiadás reményében a Kéziratkiadó Társasághoz továbbította; ugyanakkor azért is tartotta a kapcsolatot a kéziratkiadókkal — mert rajtuk keresztül történt a nyelvmívelő társaság *saját* kiadványainak az elfogadtatása, megjelentetése. (Az más kérdés, hogy a gazdag tervek közül csak egy-egy kiadvány — a társaság munkáinak első darabja — jutott el a megvalósításig.)

Ma már tudjuk, hogy Bánffy az ügyek lebonyolítására egy szűk körű „királyi főigazgató tanácsot” hozott létre, amelyben ő az elnöki funkciót töltötte be, rajta kívül a tanács két tagból állt: Bethlen Gergely* titoknokból és Teleki László⁷ pénztárosból. Mindhárman magas beosztású személyiségek voltak az Erdélyi Guberniumnak — ami feleslegessé tette a cenzori szervek beavatkozását, hiszen a törvényességet maga a gubernátor személye biztosította. Azt hisszük, hogy nem alaptalan a feltételezés, hogy míg e hármas összetételű igazgató tanács működött a „Könyv vizsgáló Szék” (azaz a cenzúra) más ügyekre koncentrálhatta figyelmét.

Az itt közlésre kerülő levelek elsősorban a nyelvmívelő társaságra vonatkoznak, de témájukban kapcsolódnak a kéziratkiadó társasághoz is. Jelzik, hogy a két társaság között voltak közös vonások, de tudatosítják a jórészt eltérő feladatköröket is. Erdélytől távolabb Bécsben vagy Pesten a társaságok iránt érdeklődők már kevésbé tudják felmérni e különbségeket, s amint a 7. számú levélből kiderül a kézírások kiadására vonatkozólag az értesüléseiket is Arankától várják, s ugyancsak e levél tanúsága szerint 1796 végén már kevesebb eredménnyel mint korábban, mert mint ahogy Aranka Bánffyhoz írott levelében megvallja: „mostani állapotját annak a társaságnak nem tudván...” a távolból érkező és érdeklődést jelző kérdésekre nem tud kielégítő „naprakész” válaszokat adni. Ez a tény is mutatja, hogy míg Aranka a nyelvmívelő társaság nevében széles körű levelezői hálózatot épített ki „jóltevőkkel” és „munkás tagokkal” — a Kolozsváron működő Kéziratkiadó Társaság belterjes maradt és személyi kapcsolatai szűk körre korlátozódtak.

I.*

Aranka György a kolozsvári főigazgató tanácshoz

Az Erdély Felsőes Királyi Fő Igazgató Tanácsnak
Kegyelmes és Méltóságos Úrainak Excellentiájoknak

Kolozsváratt

A Magyar nyelv mívelése sengéjének Első és Második Szakaszszait bé nyujtom alázatoson Excellentiátoknak: méltoztassanak Excellentiátok a Nagyságos Könyv vizsgáló Székre eresztetni, hogy

* Mind a hét levél eredetije a kolozsvári egykori katolikus líceum levéltárában volt. (Az államosítás után az Akadémia kolozsvári fiókjának 1. sz. könyvtára.) 1974-ig, a levéltárak átszervezéséig ezek a kéziratok a fenti helyen a kutatók rendelkezésére álltak.

⁵ F. CSANAK Dóra: *Az erdélyi Kéziratkiadó Társaság megalakulása*. Magyar Könyvszemle 1976. 4. sz. 333–349.

⁶ ifj. Bethlen Gergely (1760—1816) fő kormánybizéki titkár.

⁷ Teleki László (1764—1821) egy ideig a marosvásárhelyi Királyi Táblán, majd a Kolozsváron székelő guberniumnál dolgozott. Legfeljebb 1799-ig lehetett a Kéziratkiadó Társaság tagja, mert ekkor lemondott hivataláról és Magyarországra távozott.

minél hamarébb adhassam Sajto alá, ha megengedtetik. Ide zárom, a harmadik Szakasznak is, és így az egésznek rövid Rajzolatját. Méjj alázatos Tisztelettel lévén

A Felsőges K[irályi] Igazgato Tanátsnak

igen alázatos Szolgája
Aranka György

A fogalmazványon jegyzet: praesent. 24. Junii 793.
793. 5376. 28. Junii Liber.)

2.

Aranka György levele Bánffy György gubernátorhoz

Fő Méltóságú Groff Királyi Fő Kormányozo Ur,
Kegyelmes Uram!

Excellentiád kegyesen méltoztatik emlékezni, hogy az Országos Nyelv mivelő Társaság rendiben költ 1791-dik beli Törvény Czikkely Ő Felsőgétől, 's azután a' nemes Országrolis; a' több Tudományos Tárgyokkal együtt, további Országos Visgálásra eresztetvén, melly mellett mostis áll: jonak találták vala 1793 ban Karácson Havában némelly kevés számu Hazafiak M[áros]Vásárhelyt, annak a' Társaság Gondolattjának tellyesithetésit Ex[cel]l[ent]ziád Kegyes Engedelmevel, kicsinyben és olly véggel meg próbálni; hogy ha a' próbában szerentsékek léznek, majdon idővel emez Országos Társaságról irt Törvény Czikkely ō Felsőgétől Kegyelmesen meg erősítetvén, akkor a' Nemes Haza, az előre téjendő próbak által, annak felállítása modjában bizonyosabb lépéseket tehessen. És é volt első Induláa a' Proba Társaságnak.

Az után pedig ez a' kevés számból álló Társaságotkska ugy gondolkodván, hogy illyen nem csak ártatlan, hanem köz haszonra intézett dologból nem illenek titkot csinálni: a' magokat bé avatott vagy bé ajánlott Társ Hazafiakat maga seregetskéjében vévén, nagy Gyüléseket kezdett formálni 1794-ben; azokban Munkáinak Tárgyait rendibe szedette, azoknak ki dolgozásokra érdemes Tudos Hazafiakat meg talált Levelei által, egy szoval, mint Excellentiád a' felküldött Jegyző Könyvekből böven tapasztalhatta, bölcse és eleget végzett 's dékrétált a' mint mondják: de nem lehet tagadni, hogy a' mint az illyen szinü tudományos dolgok[na]k természetek magával hozza, a' dolog maga csak nem ment; a' Joltévó Társok, az Igyekezetnek kivánt Gyümölcset, a Munkás Társok pedig a' Társaságtól a' Példa munkát híjában várták, mind addig mig a' mult esztendőben Sz[ent] János napkor a' Méltóságos K[irályi] Tábla el oszolván, ezek a' nagyobb Gyülések meg szüntenek.

Ezt látván némelly kevés számu M[áros] Vásárhelyt lako érzékeny valóságos Társai a' fel állott Társaságnak, a' köz jitol és a' Társaság Bécsületének meg gondolásától buzdítatván, egyet értetnek egymás között, hogy a' tulajdon Munkás Társaságotis meg próbálják, és ha lehetséges, a' Társaság czéllya szerént, a' Nemes Haza 's nemzet reménységeknak eleget tegyenek. Előbb azért, mivel csak proba volt a' Hellybéli Méltóságos Elöl Ülö Ur engedelmevel, egy Munkás Társaságotkskát formálván; annak utánna Munkájok[na]k jo folyását meg nyervén, immár mind magok tulajdon Igyekezetek, mind némelly jo Külső Társok munkás Segedelmek által annyira mentenek, hogy reménységek szerént csekély igyekezeteknek vékony 'sengéjével a' Nemes Hazának majdon udvarolhatnak. Mellyek bizonságául azoknak a' minden felől jött kész Munkáknak Laistmát, mellyeket mint annak a' kicsiny Munkás Proba Társaságnak érdemtelen Vezérloje csak itt kétem alatt szedhettem öszve, alázatosan bé nyujtok Excellentiádnak. Mellyeket, minekutánna M[áros]Vásárhelyre valo vissza érkezésemmel, Munkás Társaimmal együtt meg visgálunk és meg választunk; 's a' mellyeket méltoknak fognak itélni, azokat előbb a' felsőbb meg visgálás és meg itélés véget Excellentiád Méltóságos Szine eleibe eresztünk; azután nyomtato sajtorja szándékozván adni: erre nézve könyörgök Excellentiádnak alázatosan:

I^{ben} Közönségesen a' felsőbb alázatos Jelentésim iránt, ha mit böltsen jobbnak fog Excellentiád itélni: abban méltoztassék Kegyelmes meg határozó Rendelését adni.

2^{szor} A' Társaságnak maga Kincstartója kezében lévő kicsiny Értéke, a folyó költségekre, a' munkával szolgált Tudos Társok[na]k munkájok mértékéhez képest valo jutalmaztatására, és a' nyomtatás költségét, méltoztassék Excellentiád a' Nádorp Urto!⁸ egyenesen erre a' ezéla szánt és ajánlott, Excellentiádnál lévő pénzből segilleni; Továbbá pedig ezt a' kicsiny Munkás Társaságotskát és ennek Igyekezeteit, mint Társaság Méltóságos Elöl Ülője, ezutánis Kegyes Védelme alatt tartani. A'ki igen alázatos Tisztelettel vagyok Excellentiádnak

alázatos leg készebb szolgálja
Aranka György mint a Nemes Nyelv Mivelő
Társaság[na]k Fő Titoknokja, és a' Munkás Társasá-
gotskának Vezérője.

Kolosvár Böjt Más Havának 26 dik napján 1795. (március)

Címzés: Fő Méltóságú Groff Fő Kormányozo Ur Excellentiájához, mint a' Nyelv Mivelő Társaság Méltóságos Elöl Ülőjéhez. A' Munkás Társaság Munkái ki adatások 's arra szükséges Költség iránt alázatos Jelentése és Könyörgése a' Benn irtnak.
Egy melléje zárt Laistrommal és egy Jegyzéssel.

3.

Aranka György levele Bánffy György gubernátorhoz

Fő Méltóságú Groff Királyi Kormányozo Ur,
Kegyemes Urunk!

Annak a Nemzeti Nyelv gyarapításán dolgozó Társaságnak, mely Excellentiádban Fő Méltóságú Elöl Ülőit tiszteli, Munkáinak első darabja szinte lépik ki a Világ Piatzára. Azon gondolkozván azért mái Gyülésünkben, hogy ereszhessük azt olyan moddal ki kezeink közül, hogy a Társaságnakis becsületére, és hitelének fenn tartására szolgáljon, és azoknakis kik ebben a Nemes igyekezetben részt vettenek, vagy venni kívánnak megnyugtató sokra légyen, szükségesnek találtuk a Társaság egészz mivoltát, és modtani elrendeltesét ide zárt Jegyző Könyvünkben röviden megírni, és azoknak a dolgoknak velejét, melyeknek további végre hajtása a Nemes Magyar Országban lévő Joltévó, és Munkás Atyafiak előtt szükséges, ezen Jegyző Könyvnek hiteles Másában foglalván, azoknak eligazítását Méltóságos R.Sz.B. Groff If. Teleki Domokos⁹ Urra bizni; a mint Excellentiád az ide zárt Příkladból Kegyesen méltoztatik meglátni. Könyörgünk igen alázatosan Excellentiádnak, ha a mi gondolatunkat Jonak, és illendőnek fogja itélni méltoztassék maga mint Fő Elöl Ülő Méltóságos Nevének és Petséinek alája tételével annak hitelt, és erőt adni. Ide zárjuk alázatosan a Nemes mostani Joltévóknak, és Munkás vagy Leveledző Társaknak Laistromátis, Excellentiád abból, és a Jegyző Könyv rendiből méltoztatik megítélni; hogy a lépés melyet tenni kívánunk mind szükséges mind illendő. Melyen ha Excellentiád kegyesen megnyugszik: méltoztassék mind az ide zárt Jegyző Könyvet a mellette lévő Laistromakkal együtt, fenn tisztelt Méltóságos Groff Ifiabb Teleki Domokos Urnak által adni, mind a Társaságot, 's annak rendiben, a mi csekély Igyekezetünket Kegyes Védelmében megtartani, A kik igen mély alázatos tisztelettel vagyunk. Fő Méltóságú Groff Királyi Kormányozo Ur Excellentiádnak

igen alázatos szolgálja
A' fenn nevezett Társaság képében
Aranka György mint Titoknok

M[aros/Vásárhely Mindszent Havának [március] 13 dik napján 1796.

⁸ Ismeretlen személy.

⁹ Teleki Domokos (1777—1798) Teleki Sámuel erdélyi kancellár fia, haláláig aktívan részt vett az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság munkájában.

Aranka György levele Bánffy György gubernátorhoz

Fő Méltóságú Királyi Kormányozó Urunk

Kegyelmes Uram!

Talám nem élek vissza az Excellentiád Kegyességével, midőn Excellentiádat annak a Társaságnak állapottjáról tudositom kötelességem szerént; mely a mint első eredetét Excellentiádtól vette, úgy fenn tartatását, 's meg erősítését csak Excellentiádtól reménheti. De annyi látni 's olvasni valót zárok ide, hogy ha azokmelletti Excellentiádat hosszu irással terhelnék: csak vissza élnek az Excellentiád Joságával. Az ide zártok[na]k Laistroma, azoknak rendit és czéllját meg mutattya; én azok mellett Társaim nevekben csak ezekért könyörgök alázatosan Excellentiádnak.

1. Hogy a' bé küldött első Darab czikkelyei közül, kivéven azokat melyek a' Felsőes Rendelések szerént talám világot nem láthatnának: a' többi méltotassék Excellentiád Sajto alá ereszteti. Hochmeister Uram 15 R[hén]F[orint]ért fogadta volt árkussát.

2. A' Méltóságos Visgáló Urak ha mi bölts vagy tudos Jegyzéseket, azon kívül az approbált czikkelyekre tettek a' Jegyzések akár a' Munka Systemáját, akár a' Tárgyokat, akár azok[na]k ki dolgozásokat illetnek: ha azok[na]k a' tudos Uraknak is az a' tetszések, méltotassék Excellentiád velünk közleni; hogy tanátskozás alá vévén, ha haszon vehetők[ne]k találjuk őket, ezután követhessük. De ezekről méltotassék Excellentiád a' munka ki adatását fel nem függeszteni: már már igazán meg valva, a' két Haza jó fiait reménsséggel táplálni 's biztatással hizlalni nemis győzzük, és mégis untuk. Azon kívül az a' sokakról képzelt tökéletesség, csak sok esztendőnek gyümölte lehet. El kell kezdeni.

3szor Ugy tapasztalván erről a' Társaságról hogy nem csak azok[na]k a' kik a nevit pengeni hallják, hanem még azoknak is kiknek kötelességek hozná magával hogy esmérjék: igaz Ideájok nintsen; ennek meg orvoslására bátorodom Excellentiádnak azt a' Kegyességit kérni ki: hogy az ide zártokat méltotassék elébb a' Tudos Urak között mindenik wallásból, azután a' Fő Rendekek közöttis, minemü a' Nationis comes Ur Excellentiája 's a' t. kerülöbe (circulatioba:) bocsátani. Ha Excellentiád kegyesen meg engedi közlöm ezt az ideát egy két meg bizott jó magyar Országi Bará[tok]kalis: de csak magam nevem alatt. Mivel a' munkánk ki adása késik; dolgos Társokra szükségünk vagyon; míg ideát nem vesznek pedig addig hasznokat nem vehettyük. Így alázatosan ajánlom magamat. Társaimat 's csekély Igyekezetünket Excellentiád Gratiájába, és alázatos Tisztelettel vagyok Excellentiádnak

i g e n a l á z a t o s s z o l g á j a
Aranka György

M[áros] Vásárhely 16 Marty 1796.

Aranka György levele Bánffy György gubernátorhoz

Nagy Méltóságú Királyi Fő Kormányozó Urunk

Igen Kegyelmes Uram!

Ezen folyó Honak 17 dikén a Társasághoz eresztett Uri Levelet Excellentiádnak a mellé zártokkal együtt, éppen a mai napon vettem alázatos tisztelettel B[áro] Seeberg Ur¹⁰ által. Éppen ha meg nem csalom magamat azon napon eresztvén alázatos Tudositásomat Excellentiád kegyes színe eleibe: hogy

¹⁰ Ismeretlen személy.

nyomba esmét Excellentiádat terhelni bátorodom: méltoztatik kegyesen meg engedni mivel tisztán csak Excellentiádhoz való tartozó tiszteletből cselekszem.

Elsőbben is mig Excellentiád Kegyes Válasszát és a Tudos Visgáló Urak Jegyzésiket Társaimmal közölhetném, és tetszéseket róla vehetném: képekben nagy kegyességit Excellentiádnak igen alázatosan köszönöm, és fogadom Excellentiádnak, hogy amit a visgáló Urak botránkoztatónak találnak, ámbár az igen igen kevés, nyomtatás alá nem fog általam adatni ami a Generalékát illeti a mennyiben állapotunk engedi, ezután azoknak is hasznát kívánjuk venni. Most pedig úgy igyekezem elé adni, hogy ki ki meglegedjék vele. Mert mihelyt az Irok megbotránkoznak, ki ki vissza veszi a magáét: s belé sülünk: mellyet nem akarnok. Ide tartoznak kivált azok az amisszilis Delictumok melyek a Tudomány Litteratura szükiből származnak: mellyek nálunk csak nem közönségesek, és így másnak meg sértődés nélkül szemére nem vethettyük. Lassan lassan jobbat és többet kell várunk, ha az Egeknekis úgy tetszik!

Másodszor. Közlebbi alázatos Tudositásom mellé ragasztott Világosításokból Excellentiád méltoztatik kegyesen által látni, hogy olyan hibás vélekedésbe voltunk: hogy meg eshetnék hogy Excellentiád velünk a Visgáló Urak[na]k Tudos vélekedéseket és Jegyzéseiket ne talán nem fogná közleni, most azon esedezem igen alázatosan Excellentiádnak méltoztassék kegyesen meg engedni ezt a vétket: és ha Excellentiádnak úgy tetszik, inkább azt az egész világosítást a tűzbe vetni 's kassálni ne botránkoztatassa Excellentiád Kegyes Szemeit. Mellyért midőn igen alázatosan esedezni Excellentiádnak. Igen alázatos Tisztelettel vagyok Excellentiádnak

igen alázatos
szolgája
Aranka György

M[aros] Vásárhely 1796 márc. 19.

6.

Bánffy György gubernátor levele a Nyelvmívelő Társasághoz

A' Nemes-magyar nyelv mívelő Társaságnak.

Valamint eddig is minden elé fordult 's értésemre jutott Esetekben a Nemzeti nyelv Gyarapításán dolgozó Társaságnak velem Közlött Kérvánóságát egész Készséggel tellyesíteni 's munkálkodásának ditsiretes Intézetét tőlem kitelhetőképpen fel segélleni nem késedelmeskedtem; hasonló képpen örömost tellyesítettem a Tisztelt Társaságnak közelbbről mind Szent [március] havának 13^{dik} napján hozzám bocsátott betses Levelében az iránt kinyilatkoztatott kérvánóságát, hogy minekutánna a Társaság, önnön Betsületére s hitelének fenn tartására szolgálandónak lenni ítélte, maga egész mivoltát, és mostani elrendeltetését egy Jegyző Könyvben rövideden meg irni — én is ezen most mondott Irást magam nevem alá írásával 's petsétem réá tételével hitelesítettem. De egyszersmind arról is gondoskodván, hogy az említett Jegyző Könyvet, mellynek Magyar Országán való meg esmértesét Grof Ifiabb Teleki Domokos urra bizni kévánta a Társaság, miként lehessen mennél foganatosabban vagy legalább a ki nézett intézetre nézve leg arányosabban el terjeszteni, tudván hogy az említett Megbizottnak Méltóságos édes attya éppen most az együtt lévő Magyar-oroszági Gyűlésen személyesen jelen vagyon, hogy az arra fel sereglett személyek között azon Jegyző Könyvnek közlését ő Excellentiája úgy intézni, a mint leg jobbnak leendőnek fogná ítélni, ne terhelhetnék, s a fenn nevezett Dologban maga Fiának a tisztelt Grofnak mint e végett a Társaság Biztos Személyének Tanátszlója s utban vezetője lenne, ez iránt Levelemnél fogva megtaláltam Ő Excellentiáját egyenesen Néké által küldvén a Kérdésben forgó Jegyző Könyvet.

Midőn a fenn mondott Dolognak általam említett képpen lett utba-bocsátatásomról szükséges Tudás végett a Társaságot tudosittanám, atyafiságos indulattyába ajánlott állandóul maradok

Kolozsvár 7^{dik} Decbr. 796.

Kívül: dimissum die 14^a Decbr. 796.

Aranka György levele Bánffy György gubernátorhoz

Fő Méltoságu Királyi Kormányozó Grof Ur,
Kegyelmes Urunk!

Excellentiádnak ezen Honak 5dikén hozzám eresztett válaszlo Kegyes Irását mély alázatoossággal tiszteltem. Alázatosan vette a Társaságis, és értette tegnapelőtti Gyülésünköen a hozzája szollott: és Excellentiád Nagy Kegyelmességét háládatossággal köszöni.

Annak a Gyülésnek¹¹ a folyo aproságokon kívül derekas Tárgya, semmi nem volt egyéb, hanem az ide zárt Kéz Irás olvastatott fel; mellyel Excellentiádnak ujj Esztendő Ajándékában udvarlok alázatosan. Ez egy Kéz Irás¹² a Székelyek eredetéről, a benne elé hozott igen régi Kéz Irásokból 1533 ban szedettetett öszve. A sok csonkaság, és a mint látszik nem elég rendel és figyelmetességgel lett egybe szedettsége miatt ugyan, mint Excellentiád megláttya; magában csak Töredék (Fragmenta), de mégis érdemére nézve meg becsülhetetlen. A nevit alája irt jó Leveledző Társunk Farkas¹³ Pap szorgalmatos hivsége, és Nagyságos Fő tisztjelendő] Biro Gábor Ur¹⁴ segedelme által jutattunk hozzája. Tisztelendő Farkas Pap maga hozta ki; és fáradságát egy Souverain d'orral jutalmaztattuk. E' csak mássa a Kéz Irásnak, mi is csak mássát kaptuk: de aval biztat a jó Leveledzőnk, hogy az Eredeti Irásnakis, és az emlékezetes Székelyek Palladiumának, a Pohárnakis nyomába akadott. Azon vagyunk, hogy minden Irásakat, dolgokat és Környüállásakat, pl. *Bond* kell olvasni Bond v. Bud vára, melynek nyoma és Neve mostis megvan Udvarhely mellett.

A Kéz Irásak Társasága Munkáirolis kellene Excellentiádnak irnom; mert mind Bécsből mind Magyar Országrol sürgetik az Előfizetők, és tudakozodnak: de mostani állapottyát annak a társaságnak nem tudván; még aztsem tudom hogy helyyesen mit kérjek, mit nem Excellentiádtól. Hanem magamat Uri Kegyességeibe alázatosan ajánlván alázatos Tisztelettel vagyok Excellentiádnak

igen alázatos
szolgája
Aranka György

M[aros]Vásárhely 25. X^{bris} (december) 1796.

ENYEDI SANDOR

Kriza kántuálisa. Kriza a Vadrózsák „Ismeretlen szerzőktől” című énekcsoportjának jegyzetét az alábbi sorokkal vezeti be: „E cím alá soroztam a dalokat, miket már nyilván iskola-falhoz surlódott, poesist, rhetorikát is tanult fejek szültek, de egyidőben mívelt körökben énekelve s népszerűekké válva, a nép közé is lehatottak s olykor még ma is hallhatók. Egy részit saját cantualisomból szedtem ki, a melyet gyermekkori derék tanítóm, a most is életben levő t. Sebes Pál úr »*Szívet gyönyörködtető világi énekek*» címe alatt minden tanítványaiaval szokott volt egybefűzetni s dallamaikat betanítani, melyek közé az 514.

¹¹ Az 1796. december 23-i ülés jegyzőkönyve szerint felolvasásra került „a székelyek eredetéről Csákból hozott kézírás” (I. JANCsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar nyelvűvelő Társaság iratai*. Bukarest, 1955. 217. l.)

¹² A kézírással alaposan foglalkozik Szádeczky Lajos. (*A csáki székely krónika*, Bp. 1905.) E kötet a témával kapcsolatos néhány fontos, Arankához intézett levelet közöl az egykori Endes család levéltárából, amelynek anyaga sajnos Budapest 1944–45-ös bombázása során elpusztult az Országos Levéltárban.

¹³ Farkas Nepomuk János, kászonjakabfalvi katolikus pap, kéziratokat küldött a nyelvűvelő társaságnak.

¹⁴ Bíró Gábor csikmadarasi főkirálybíró (más források szerint „főtisztelendő”) a Kéziratkiadó Társaság tagja, segített Arankának a székelyek történetére vonatkozó kézírások felkutatásában.

Exameni ének is tartozik. . .¹ Kóczyány László és Köllő Károly vették észre, hogy „. . . a Torockói Falusi Múzeum könyvtárában még 1954 nyarán is őriztek egy ilyen »Szívet Gyönyörködtető Világi Énekek« füzetet, 1836-ból, amelyben . . . nótajelzéseként szerepel a Búval derül én reggelem.”² E felismerésen túl azonban nem léptek, ami érthető, hiszen — mint megfogalmazásukból kitűnik — a füzetet elveszettnek hitték, de egyébként is őket csak a (románra is lefordított) Búval derül én reggelem . . . kezdetű ének érdekelte.³ A torockói múzeumban őrzött énekeskönyvön kívül még négy énekkönyv viseli a Szívet gyönyörködtető világi énekek címet. Mind a négy torockói eredetű, anyaguk is részben azonos. Feltételezhető, hogy ezek is Kriza derék tanítója, Sebes Pál által leíratott füzetek, illetőleg ezek másolatai lehetnek:

Sakó István énekkönyve. (1828—1829) Bibl. 757. sz. — Kolozsvári magántulajdonban lévén, csak Szabó T. Attila közléséből ismerjük. Mindössze 12 énekből három népies hangút adott ki belőle.⁴ Torockóra utal az 1a. lapon levő bejegyzés: „Ezen Kantoralis készült. . .” A *kantoralis* a Kriza által említett *cantualis* változata lehet (ha ugyan nem félreolvasás vagy sajtóhiba); egyik népdala, az Újfalusi juhászegény vagyok én . . . kezdetű, valamennyi alább felsorolt füzetben megvan.

Kún Sámuel-ék. (1831—1832) Bibl. 776. sz. — Tarka kis ruhámat. . . kezdetű rabénekének 7. szakaszában az ismert formula így szerepel: „Toroszko piatzán terdig vasban vagyok.”⁵

Czupor Andor énekkönyvének. (1836, 1839) Bibl. 810. sz. Torockóra utal az összeíró teljes neve: „Thorotzkói Czupor Andor”. Ez a teljesebb névalak az összeírónak egy iskolai jegyzeteket és néhány éneket tartalmazó harmadik füzetén olvasható (Bibl. 800. sz.), melynek énektanyagát részletesebben nem vizsgáltuk.

Egy bibliográfiailag számba nem vett 1851-i énekeskönyv ugyancsak a „Szívet gyönyörködtető világi énekek” címet viseli. Ugyanabban a kolligátumban van, mint Czupor Andor gyűjteményei, énektanyaga azokéval részben azonos. Valószínű, hogy ez is Torockóról került a kolozsvári unitárius kollégiumba.

Kriza János 1820-1825 között tanult Torockón: „. . . atyám . . . Torockó . . . szülöttje volt, hová én is kilenc éves koromban vitettem tanulni az ottani jó hírben álló úgynevezett partikulában, hol syntactica classissal végeztem be a tanulást, öt évet töltvén e patriarchális egyszerű erkölcsökkel díszes, egész Erdélyben öltözet- s lakásbeli szokásaikra nézve is megkülönböztetett kised városban. . .”⁶ Bizonyosra vehetjük, hogy azok a dalok, melyek a Vadrózsákban is, s a fentebb felsorolt énekeskönyvekben is megtalálhatók, s szövegük nem nagyon tér el, részei voltak Kriza elveszett kántuálisának, egyszersmind a t. Sebes Pál úr által énekeltetett dalanyagának. A Vadrózsák „Ismeretlen szerzőktől” c. csoportjából a következők tartoznak ide:

487. sz.: Alamizsnát vak koldusnak . . . Kún 2a; Czupor I, 55; Czupor II, 29b; Fodor 21.

495. sz.: Búval derül én reggelem . . . Kún 8a; Czupor II, 11a; Fodor 84.

496. sz.: Én vagyok egy hív szerető, kit a fátnak megpróbált . . . Czupor I, 34; Fodor 35.

499. sz.: Mi szebb e világon a vadász életnél . . . Kún 7b; Czupor II, 19b; Fodor 17.

513. sz.: Bánataim szünjete . . . Czupor I, 24; Czupor II, 17a; Fodor 91.

518. sz.: Mesturam éneke. Gyermekek vigyázatok . . . Czupor I, 43; Fodor 41.

519. sz.: Mi hallik oly szépen a búzából . . . Czupor I, 42; Fodor 64.

De a Vadrózsák előző énekcsoportjában („Vegyések. A néptől.”) is akadnak olyan szövegek, amelyek a torockói diák-repertoár és Kriza kántuálisának részei lehetnek:

¹ *Vadrózsák*. Székely népköltési gyűjtemény. Szerkeszti KRIZA János. Kolozsvár 1863. 538—539.

² *Égő lángban forog szívem. Román szerelmi dalok*. Kolozsvár 1972. 142—143.

³ Az ék. mikrofilmje: MTAK 199/V. A dal nemcsak nótajelzéseként, hanem teljes szövegével is szerepel. Az ék. bibliográfiámban Fodor János-ék. címen szerepel. (*A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája*. Bp. 1962. 811. sz.)

⁴ ItK 1931. 484—485.

⁵ Ezt is SZABÓ T. Attila közölte: ItK 1931. 486—487. — Az éneknek Kriza saját verseivel való kapcsolatáról lásd alább.

⁶ Kriza János önéletrajzi levele: KRIZA János: *Székely népköltési gyűjtemény*. Bp. 1956. II. 436—437.

452. sz.: Ellopták a szívem, jól érzem... Kún 14b; Czupor I, 32.

466. sz.: Apám ki megholt... Czupor II, 15b; Fodor 25.

469. sz.: Bort a haramiának... Czupor I, 24; Czupor II, 10a; Fodor 55.

482. sz.: Kinek nincsen szeretője... Czupor I, 33; Fodor 89.

Sőt, az igazi népdalok közül is feltételezhető két maroszeői népdalról, hogy Kriza kántuálisából kerültek a Vadrózsákba:

396. sz.: Nincsen kedvem mer a fecske elvitte... Czupor I, 66. (Benne van az 1851-i füzetben is.)

442. sz.: Zöld erdőben sík mezőben... Czupor I, 7; Fodor 54. (A 3–5. szakasz a Vadrózsákban feltehetőleg csak elnézésből nem kapott külön számot!)

Végül megemlítjük, hogy a Kún Sámuel-ék rabénekének közvetlen hatását Kriza két saját dalára Antal Árpád mutatta ki. A rabének három szakasza:

Tarka kis ruhámat
Majd gyászra fordítom,
Mert az én édesem
Az este búcsúzott.

.....

Megunta két kezem
Hírharangot húzni,
Megunta két lábam
Gyémántkövet nyomni.

Megunta két fülem
Zöld erdő zúgását,
Árva léán sirását,
Vadgalamb szólását.

Kriza megfelelő szakaszai (a Vadrózsák 565. és 571. sz. verse):

Tarka kis ruhámat elvetem,
Már nem lehet öröm-jegyem,
Gyászra hanyatlott életem,
Gyász kis-ruha illik nekem.

.....

Erdővidék az én házam,
Katonának szült az anyám,
Zöld erdő zúgásán,
Vadgalamb szólásán
Nevelt fel jó apám.

Antal Árpád joggal vonta le a következtetést: a rabének „itt olvasható szövege (vagy annak valamelyik változata) minden bizonnyal járhatott Kriza kezében.”⁷ Tovább mehetünk: szinte bizonyos, hogy Kriza kántuálisának is egyik darabja volt.

Végigolvasva Kriza kántuálisának rekonstruált anyagát, feltűnhet, hogy a szokásos érzelmes dalok, életképek és pedagógiai célzatú szövegek mellett a népies, sőt népi anyag jobban van benne képviselve,

⁷ ANTAL ÁRPÁD: *Kriza János költészete*. — Kriza János. Antal Árpád, Faragó József, Szabó T. Attila három tanulmánya. II. kiad. Kolozsvár 1971. 31–32.

mint a kor átlagos kéziratos énekgyűjteményeiben. Kriza biztonsággal meg tudta különböztetni az igazi népdalokat a népszerű daloktól. Ez utóbbiak közlését így indokolja: „Közlendőknek hívém e dalokat csak az okból is, hogy köztük több szép dalt az enyészet torkától megmentsek...”

Anélkül, hogy Kriza néprajzi érdeklődésének kialakulásában szülőfalujának, Nagyajtának jelentőségét csökkenteni akarnók, a fentiek ismeretében nagyobb súlyt kap a torockói népiskola pajtási közössége, az együtt énekelt dalok, s nem utolsósorban a derék tanítónak, Sebes Pálnak egyénisége és oktatómunkája.⁸

STOLL BÉLA

⁸ FARAGÓ József: *Kriza János és a Vadrózsák*. Az előbb id. mű 69–70. lapján. — Álljon itt az a néhány adat, amely Sebes Pálról elélem került. Egy halotti búcsúztató végén ez áll: „Írta és mondotta Sebes Páll, Thorotzkon, 1826ban 8ber 1s6 Napján.” (Bibl. 670. sz.) Kriza latin versben köszöntötte mesterét egy ugyancsak latin nyelvű, „SzKeresztúri 4ta 8bris 1827” keltezésű levélben. (ANTAL Árpád—FARAGÓ József SZABÓ T. Attila, i. m. 236.) Ugyane kiadványban említik George Bariþhoz, egyik román tanítványához írt levelét, 1829. aug. 1. (13.) Krizának hozzá írt levelét Deák Farkas közölte. (*Vasárnapi Újság* 1876. 2. sz. 22–23.) Ebben az 1834-i kolozsvári országgyűlés eseményeiről számol be mesterének, a levélzáradék különösen meleg és tiszteletteljes: „Tiszteletes Sógor úrnak alázatos szolgája és kész tanítványa, megtisztelő öcsce...”